

Provst, Dr. th. Wolf Frederik Engelbreth.

Bidrag til hans Levned.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Hvem der i Livet har kjendt den Mand, hvis Navn staar over disse Linier, vil næppe undre sig over, at en af dem, som ved Blodets Baand var og endnu ved kjærlig og taknemmelig Erindring er knyttet til den gamle, elskværdige Hædersmand, kan have Lyst til at fremdrage et og andet til Oplysning om hans Levned.

Slægten Engelbreths ældre Led.

Knud Engelbretsen, den første os bekendte Stamfader, var født 1701 i Christiania; men Slægten siges at være en Bondeæt fra Trondhjemseggen. Han blev Herredsskriver i Hads og Ning Herreder i Aarhus Stift. I en Indberetning fra 1731, som Stiftamtmanden afgav om Retsbetjentene i Stiftet, omtales han som en dygtig Mand, der gjorde god Fyldest i sin Stilling¹⁾. Han boede i Odder Sogn, og her døde han i Juli 1767. Han var gift med Marie Elisabeth Worsøe, født 1709, begr. 4. Decbr. 1751, Datter af Søren Larsen Thestrup (f. 1663 † 1723), Godsinspektør paa Sødtringholm, Ejer af Øen Vorsø (ell. Vaarsø) i Horsens Fjord, Søvind Sogn²⁾, og Hustru Johanne Marie Møller († 1723). I Odder Kirke satte Sønnen Søren En-

¹⁾ Hübertz, Aktstykker om Aarhus III, 165. Saml. t. jyske Hist. og Topogr. VI, 278,

²⁾ Krog, Efterretn. om Viborg, S. 154. Naar han undertiden nævnes som Ejer af Hovedgaarden Sødtringholm, kan dette ikke være rigtigt. Gaarden laa under det daværende Grevskab Løvenholm.

gelbreth og Sødskende 1792 et Monument over Forældrene. I sit Ægteskab havde Knud Engelbretsen otte Børn, og blev gennem disse Stamfader til en stor Efterslægt. Skjønt der ikke her skal gjøres Rede for denne i dens mange senere Forgreninger, skal Børnene dog kortelig nævnes¹⁾:

1. Søren Engelbreth, om hvem mere nedenfor.

2. Johanne E., gift med Møller Neldeblad.

3. Bolette E., gift 3. Aug. 1759 i Fjellerup Kirke med Søren Mønsted, Foged og senere Forpagter paa Mejlgaard, til sidst Ejer af Hovedgaarden Hessel i Aalsø Sogn † 1786. Hun døde 14. Nov. 1794.

4. Dorteia Sofie E. født 1738 † 1778. Gift med Møller Rasmus Finsteen. (Blandt hendes Efterkommere var den bekendte Politiker, Cand. jur., Redaktør Jens Finsteen Gjødvad).

5. Johanne Kirstine E., gift med Degnen Langberg i Odder. En Søn af dem var Knud Engelbreth Langberg († 1833), Justitsraad, Dispacheur i Kbhvn., hvis Datter søn var Digteren Christian Knud Frederik Molbech.

6. Edele Frederikke E. (f. ²³/₉ 1742 † ²⁶/₂ 1832), gift 1. med Christian Henrik Selchou (f. ³/₁₂ 1718 † ¹⁵/₂ 1788), Ejer af Benzonslund, en født Schlesier; 2. med Kommerceraad Lund, Borgmester og Byfoged i Holbæk.

7. Øllegaard Sofie E. († Febr. 1803, 54 Aar gl.), gift 1. med Assessor Andreas Ladorph til Mørkegaard, 2. med Kammerraad Hviid til samme Gaard.

8. Engelbreth Knudsen Engelbrethsen, der senere antog Navnet Møller, Guldsmed i Trondhjem. 3 Gange gift. Stamfader til en talrig Efterslægt.

Søren Engelbreth var blandt ovennævnte Børn vistnok den ældste. Han var født 1733 i Landsbyen Fillerup ved Rathlousdal i Odder Sogn (døbt 13. Sept. s. A.). Efter at have taget dansk-norsk juridisk Examen ⁴/₉ 1761 med

¹⁾ Jfr. Lengnicks Stamtavle over Knud Engelbreths Efterslægt.

Karakteren »bekvem«, blev han konstitueret som Sørenskriver i Selbo i Norge og købte Selbo Kirke. Men da han ikke blev virkelig Sørenskriver, solgte han Kirken og drog til Danmark, hvor han blev Fuldmægtig hos Amtmanden over Vordingborg og Tryggevælde Amter, Gehejmerraad Wolf Veit Christoph v. Reitzenskein, en ædel Personlighed¹⁾, i hvem han fandt en udmærket Velynder, hvis Anbefaling det vistnok skyldtes, at han 30. Sept. 1768 udnævntes til Amtsforvalter i Antvorskov og Korsør Amter med Bolig i Korsør, hvor han 1774 tillige blev Borgmester. Men allerede 1775 blev han paa Grund af sin bekjendte, ualminnelige Indsigt i Landboforholdene kaldet til den anselige Stilling som Kommittet i Rentekammeret med Titel af Kammerraad. Vistnok er det Grev Joachim Godske Moltke, der var første Deputeret i Finanskollegiet med Rentekammeret, som har draget ham frem. Efter Moltkes Ordre konciperede han senere den bekjendte, betydningsfulde Forordning af 4. April 1781 om Jordfællesskabets Ophævelse. Imidlertid var han 1779 bleven virkelig Justitsraad og var fra nævnte Aar til 1782 tillige Medlem af General-Vejkommissionen, i hvilken Moltke ogsaa havde Sæde²⁾. Hans nøje Forbindelse med den nævnte Mand, der imidlertid var bleven Statsminister, bevirkede dog, at da Moltke efter Regeringsforandringen 1784 gik af fra sin Ministerpost, trak hans Fald ogsaa Engelbreths med sig, idet denne 1785 afskediges fra sin Post som Kommittet i Rentekammeret. Samtidig udnævntes han dog til General-Revisor ved Tallotheriet, senere tillige Direktør for det Reiersenske Fond, hvortil Etatsraad Niels Lunde Reiersen († 1785) sikkert selv havde udset ham. I disse Stillinger forblev han til sin Død 6. Novbr. 1801. Alt tyder paa, at han har været en meget duelig og hæderlig Mand. Den 5. Maj 1769 havde han æglet Jomfru Mette Teilmann (f. 24. April 1743 † 24. Dec. 1804), Datter af Kammerraad, Amtsforvalter i Vordingborg

¹⁾ Dansk biogr. Lex. XIII, 620. ²⁾ Smst. IV, 512.

Amt Andreas Teilmann og Hustru Anna Neergaard fra Førslevgaard¹⁾.

Iblandt gamle Papirer er fundet et trykt Blad med nogle Vers, forfattede af Viktor Kristian Hjort, Præst ved Holmens Kirke (død som Biskop i Ribe), med Titel:

Ved Justitsraad Engelbreths Grav.

Afsynges den 12te November 1801 af Børn fra de
Skoler, som nyde Hielp af Rejersens Legat,
for hvilket den Afdøde var Exekutor.

Versene lyde saaledes:

Med Vemods Savn eg dybe Smerte
Henfarne! krandse vi din Grav.
Du bar til os en Faders Hjerte,
Du Lyst og Kraft til Flid os gav,
Fred med dit Støv, du ædle Mand!
Din Daad kun Himlen lønne kan.

I vore Hjerter staaer dit Minde;
Din lid var Uskylds Held og Gavn.
Her vore Takketaarer rinde,
Vor Dyd velsigne skal dit Navn.
Fred med dit Støv! Til Gud du gik,
Og der din Daad Belønning fik.

Af Søren Engelbreths Ægteskab var der to Børn, begge Sønner. Den ældste af dem, Andreas Teilmann Engelbreth, født 26. Februar 1770, blev 1786 ved privat Dimission Student med Udmærkelse; men hans Levnedsbane blev ikke lang, da han allerede døde 23. Juli 1787, som Følge af at han havde faaet et Kolbestød for Brystet, som en Skildvagt havde tilføjet ham i den saakaldte Posthusfejde mellem Officerer og Studenter, hvilket skal være sket, uden at det unge Menneske havde givet nogen Anledning til Strid²⁾. I »Adresse-Contorets Efterretninger« for 1787, Nr. 156, findes følgende Mindeord over ham:

¹⁾ A. Tellmann, Stamtavle over Familien Neergaard, S. 18.

²⁾ Hist. Tidsskrift. 3. R. III, 325.

Læsere
 erindre Dig ved denne Kiste,
 som giemmer Støvet
 af
 ANDREAS TEILMANN ENGELBRETH,
 at Udødelighed er Din Lod!
 Han var fød den 26 Februarii 1770,
 blev Student 1786,
 tog Examen Philosophicum den 13 Julii 1787,
 og døde den 23 Julii samme Aar.

Ær
 i Hans Støv, Du Efterlevende!
 en udmærket Flid i Studeringer!
 Ømhed i Venskab¹⁾!
 Kierlighed mod Forældre!
 Lydighed mod Gud!
 og
 lær af Hans Exempel,
 Du Unge!
 at Du aldrig for tidlig
 kan beskæftige Dig med Tanken om Din Død!

Det var et haardt Slag for Forældrene, der nu maatte samle deres Kjærlighed om deres eneste efterladte Barn, Sønnen

Wolf Frederik Engelbreth²⁾.

Han var født i Korsør 11. April 1771, baaret til Daaben 20. s. M. af Frøken Rohveder, opkaldt efter Faderens

¹⁾ I et senere Nr. af samme Blad (Nr. 159) har en af den afdødes Venner (L. T. Lyfler) i stærke Ord udtalt sig om hans ædle Vennesind, bl. a.

En Ven som Du, saa trofast, saa oprigtig,
 Er nu ukjendt for mig og mange fleer.

²⁾ Blandt min afdøde Faders, Dr. theol. H. C. Rørdams, efterladte Papirer findes en Nekrolog over hans Svigerfader, Provst W. F. Engelbreth. Den er aldrig bleven trykt, men Brudstykker af den ville her blive benyttede, da den tildels støtter sig til Engelbreths egne Meddelelser, i ethvert Tilfælde til et mangeaarigt fortroligt Kjendskab til Manden.

Velynder, Gehejmeraad Wolf Veit v. Reitzenstein. I sin Ungdom kaldtes han sædvanlig Frits¹⁾. Da Faderen 1775 forflyttedes til Kjøbenhavn, kom Sønnen til at voxe op i Hovedstaden. Forældrene holdt Privatlærere²⁾ til deres to Sønner, der gjorde saa god Fremgang, at de samtidig bleve dimitterede til Universitetet 1786. Andreas var da 16 Aar og Wolf Frederik kun 15 Aar, hvilket synes at vidne om tidlig Modenhed. Saavel ved Examen Artium som ved Philosophicum, som W. F. E. tog 1787, fik han Laud. Jeg har hørt fortælle, dog ikke af ham selv, at det havde været hans Ønske at studere Medicin, men at han efter sine Forældres Villie blev Theolog. Vist er det, at han alle Dage interesserede sig for Lægevidenskaben, ligesom han havde erhvervet sig ikke ringe Indsigt deri og sædvanlig havde et lille Forraad af Medikamenter for at kunne yde fattige i sin Menighed nogen Hjælp i forekommende Tilfælde.

Kun 19 Aar gammel tog Engelbreth 20. Juli 1790 theol. Attestats (Haud. ill.) og prædikede snart efter for Dimis. Men det var ikke hans Hensigt at standse sine Studier paa dette Punkt. Meget mere skulde der nu ret tages fat. Hans Forældres heldige økonomiske Forhold tillod ham at følge sin Tilbøjelighed. Der var paa den Tid, ved J. C. G. Adlers, D. G. Moldenhawers, A. C. Hviids og navnlig Andreas Birchs kritiske Studier, vakt en betydelig Interesse for Fastsættelsen af det Ny Testaments Grundtext ved Sammenligning af alle forhaandenværende gamle Haandskrifter baade her og i Udlandet. Ogsaa Engelbreth blev greben af Lysten til at arbejde henimod dette Maal. Men først maatte der lægges en bredere Grundvold for hans filologiske Studier, og dertil var et Besøg ved fremmede

¹⁾ I et endnu bevaret Brev af 1792 fra en af hans Venner nævnes han dog Wolf.

²⁾ Som W. F. Engelbreths Lærere mindedes han Cand. theol. Sandberg, derefter U. A. Rohde, der endte som Rektor i Nyborg, og endelig Cand. th. Gørtz, alle formodentlig Nordmænd, hvad i alt Fald Rohde var.

Universiteter og Bibliotheker af Vigtighed. Det blev da i Sommeren 1791 besluttet, at den 20aarige unge Mand paa sine Forældres Bekostning skulde tiltræde en længere Udenlandsrejse.

Inden Bortrejsen fra Hjemmet forsynede Engelbreth sig efter den Tids Skik med en Stambog — udmærket smukt udstyret — foran i hvilken anbragtes Silhouetter af hans Forældre. En Række af E.s Lærere ved Universitetet forsynede Bogen med venlige Afskedsord, saasom J. C. G. Adler, D. G. Moldenhawer, Thomas Bugge, Andreas Gamburg, Jac. Baden og Børge Riisbrigh. De vidne om de gode Forhaabninger, man nærede om Bogens Ejer. Riisbrigh, den bekjendte Professor i Filosofi, skriver bl. a. »I prænobilissime et doctissime, mihique amicissime, quo tua te virtus vocat, i pede fausto!« Blandt dem, der tog venlig Afsked med E. inden Rejsen, kan nævnes den bekjendte Forfatter af »Store og gode Handlinger« (da Kommitteret i General-Toldkollegiet, endte som Gehejme-Statsminister), der skrev følgende Ord:

Held følge dig, min Ven! paa Bølgen og paa Landet!
 Erfaring sanke du og Klygt og Drift til Dyd!
 Den reiser altid slet, som reiser efter andet;
 Og misbrugt Ungdoms Sværm blev aldrig Manddoms Fryd.
 Kiøbenhavn d. 19. Aug. 1792. *Ove Malling.*

Nævnes kan ogsaa P. Th. Holm, der ligesom Engelbreths Fader var knyttet til Ledelsen af Tallotteriet, og hvis Søn Chr. Fr. Holm (død som Konferensraad og Departementschef i Finansministeriet) siden blev E.s Svigersøn. Endvidere den lærde Sognepræst ved Garnisons Kirke, Prof. Herman Treschow. Ogsaa adskillige af E.s yngre Venner, som Hans Høxbroe (Fader til den bekjendte Politiker), Peter Sølling, J. R. Zeuthen, Rasmus Winther (alle senere Præster), B. H. Kopp, V. N. Mangor (med Silhouet) o. a. medgav den unge Mand deres gode Ønsker, da han stod færdig til for længere Tid at forlade Fædrelandet.

Rejsen gik over Kiel til Göttingen. I Kiel dvælede Engelbreth nogen Tid for at lære Professor C. G. Hensler at kjende, der ligesom de tidligere nævnte danske lærere med Iver havde kastet sig over Studiet af Haandskrifter, der kunde yde Bidrag til Fastsættelsen af Bibeltexten. Ved Afrejsen fra ham 31. Aug. 1791 forsynede han E.s Stambog med nogle Mindeord, og saa gik Rejsen videre til Göttingen, hvis Universitet den Gang paa Grund af de udmærkede Lærere, som vare samlede der, og de fortræffelige akademiske Indretninger, havde draget en Skare af Studenter til sig, hvoriblandt ikke faa fra Danmark¹⁾.

I Göttingen tilbragte Engelbreth over 1½ Aar, og denne Tid, som han altid senere tænkte tilbage paa med Glæde, blev overordentlig betydningsfuld for ham. Hans fortræffelige Evner fik her ret Lejlighed til at udfolde sig. Han fordybede sig i theologiske, filologiske, særlig orientalske, Studier under Vejledning af Mænd som G. J. Planck, J. G. Eichhorn, Th. C. Tychsen, C. G. Heyne, G. H. Feder og G. C. Lichtenberg. Plancks lærerige Forelæsninger over Kirkehistorien mindedes han siden stedse med stor Interesse. Ved sit elskværdige og livlige Væsen vandt han en stor Vennekreds blandt de studerende. Et Vidnesbyrd derom foreligger i hans Stambog, der indeholder ikke mindre end 43 Mindeord fra göttingske Lærere (saasom alle de ovennævnte) og medstuderende; hvoriblandt mange Landsmænd, saasom Gregers Wad (senere Prof. ved Kbh. Univ. † 1832), H. H. Falbe († 1830 som norsk Statsraad), P. H. Graah († 1830 som Højesteretsassessor), Malthe Chr. Møller (bekjendt Litterat † 1834), Iver Quistgaard († 1829 som Borgmester i Kbh.), L. H. Tobiesen (f. i Husum, Dr. phil. i 1793 i Göttingen, Privatdocent i Kbhvn., Lærer ved Christianis Institut, Astronom, russisk Hofraad, † i Kronstadt

¹⁾ I Danske Saml. V, 6 ff. har Dr. P. W. Becker givet fortrinlige Oplysninger om Universitetet i Göttingen i den sidste Del af 18de Aarh. Jvfr. Udvalg af L. Engelstofts Skrifter III, 56 ff.

1839¹⁾, Joh. Erik v. Berger († 1833 som Professor i Filosofi i Kiel), Frantz H. Müller (Kemiker, »den kgl. Porcelænsfabriks Skaber« † 1820), Vincent Lerche, Schack Stafeldt, af hvem der i Stambogen findes et længere dansk Digt, samt flere. Særlig maa fremhæves den unge Baron Preben Bille-Brahe († 1857 som Greve til Hvedholm) og hans Hovmester Fr. Stoud († 1823 som Etatsraad); thi med Bille-Brahe sluttede Engelbreth et Venskab, der holdt sig gjennem Aarene, og han blev hans Ledsager paa hans videre Udflugter, som vi siden skulle se.

I Stambogen findes følgende karakteristiske Antegnelser af de to sidstnævnte:

Huustavlen.

Det bør sig en Biskop at være ustraffelig, een Qvindes Mand, ædrue, sædelig, skikkelig.

Erindre ved denne Sentens

Gött. d. 24. Feb. 1793.

Deres

oprigtigste og hengivneste Ven

Bille Brahe.

At gaae til Wien fra Göttingen

Er ligesom fra Aanders Rige

Ned til det Jordiske at stige.

Her er man lutter Aand, min Ven;

Der faaer man Legeme igjen.

Med Hoved fuldt og Tarme tomme

At leve har dog ingen Art.

Gud styrke hver, som paa sin Fart

Igjennem Verden hid maa komme!

Vi takke ham, vor Tiid er omme.

Göttingen d. 22. Marts 1793.

Fr. Stoud.

De mange fremmede Navne skulle ikke her anføres; dog kunde det maaske fortjene at bemærkes, at blandt

¹⁾ Denne og andre Oplysninger til Stambogen skyldes Hr. Pastor A. Jantzen.

disse findes adskillige ret betydelige Personligheder, saasom Præsten ved St. Nicolai Kirke i Göttingen, Joh. Fried. C. Graeffe, der efter nogle græske Strofer af Digteren Bion tilføjer: »Haec paucula ideo scripsi, ut quamvis a nobis remotus, teorisque longinquis degens aliquid saltem haberes, Tecumque portares, cujus lectio Te admonere possit, a Te hic eum relictum esse, qui semper erit Tui amantissimus«. Vistnok har Engelbreth jævnlig været denne Mands Tilhører i Kirken.

I Begyndelsen af April 1793 brød Engelbreth op fra det kjære Göttingen, hvor den legemlige Kost synes at have haft sine Mangler, men den aandelige var desto bedre. Der findes en Antydning om, at han har tænkt senere at vende tilbage dertil¹⁾. Rejsens Maal var foreløbig Wien. Hans første Station paa Rejsen blev Leipzig, hvor han bl. a. lærte den bekjendte theologiske Professor J. G. Rosenmüller at kjende, som skrev i hans Stambog. Derfra skete en Udflugt til Halle for at hilse paa den theologiske Professor J. Aug. Nösselt. I Dresden dvælede Engelbreth en 14 Dages Tid, og der kan ingen Tvivl være om, at han med Iver har studeret det berømte Billedgalleri. Kunstnernavne som C. Toscani (med Billede i Stambogen) tyde i den Retning. Den Kjærlighed til Kunstens Værker og Forstaaelse af dem, som siden er betegnende for Engelbreth, er maaske først ret bleven vakt ved Besøget i Dresden.

Her stødte han sammen med Bille-Brahe, hvorpaa de i Forening begav sig til Wien, der holdt dem fast i et Par Maaneder, som af Engelbreth benyttedes til Granskning ikke blot af Kejserstadens Mærkværdigheder, men ogsaa af Bibelhaandskrifter i Bibliotheket. Blandt Mænd, som han har gjort Bekjendtskab med, kan nævnes den i sin Tid ret bekjendte danske Legationssekretær i Wien og Kunstelsker

¹⁾ Den ovenfor nævnte Falbe skrev i Stambogen: »Saa vidt som jeg veed, saa tænker vi nu at komme tilsammen i Wien. Men hvor er det mueligt, at Engelbrechts Hu kan stande igien til Göttingen«?

Georg Nic. Nissen¹⁾. I Wien traf han ogsaa den berømte danske Vetrinær, Dr. med., Professor P. C. Abildgaard, og hans Ledsager, en ung Staldmester von der Maase. I For-
 ening med disse to samt Bille-Brahe og Stoud gjorde Engelbreth nu i August—September 1793 en Rejse gennem Baiern og Schweitz. Mindet om denne fornøjelige Tur, der tildels foregik til Fods, gennem skønne Egne fremkaldte endnu i hans høje Alderdom livlige Skildringer af hvad der paa Rejsen var set og oplevet.

Over Bern gik Turen til Genf, hvor E. saa de franske Revolutionstropper og det bevægede Folkerøre, som paa den Tid herskede i Staden. Gennem Valliserlandet fortsattes Rejsen til Turin, hvor Selskabet for en Del opløstes. Her skrev ovennævnte Abildgaard d. 14. Okt. 1793 følgende i E.s Stambog:

Iblandt de gode Ting, som jeg paa Reisen vandt,
 Jeg tæller ogsaa den,
 At jeg i Dig en troe og ædel Landsmand fandt,
 Og at Du blev min Ven.

Denne Udtalelse er saa meget mere smigrende for E., som Abildgaard var en meget anset Videnskabsmand, der efter sin Alder kunde være hans Fader.

Fra Genua gik E.s Rejse tilsøs til Livorno, og derfra over Florents til Rom, som var hans Rejses Maal.

Opholdet i Rom blev af særlig Betydning for ham, navnlig fordi han der kom i Forbindelse med den for sin Kjærlighed til danske Studerende og Videnskabsmænd bekendte Kardinal Stefan Borgia. At de tilhørte forskjellig Konfession, synes ikke at have voldet noget Anstød. Bekjendt er den Anekdote, at da J. C. G. Adler 1780 kom til Rom, og anbefalet af den pavelige Nuntius Guarampi i Wien aflagde Besøg hos Borgia, omfavnede denne ham med de Ord: »De er luthersk, men vi ere Brødre; thi

²⁾ Dansk biogr. Lex. XII, 294. Engelbreths Stambog.

Luther var en af vore; jeg yder dem mit hele Venskab¹⁾. I et Brev fra Rom ytrer L. Engelstoft (1804): »Cardinal Borgia er en Mand, som man læser Godheden ud af Øjnene, og han ser gjerne, at hans Gjæster vil snakke, disputere og være muntre. Politiken, Religionen og Døden ere tre Materier, som man ikke berører i hans Nærværelse, og han selv ligesaa lidt²⁾.

Et Brev, som Engelbreth nogle Maaneder efter sin Ankomst til Rom skrev til Abildgaard, der imidlertid var rejst til Spanien³⁾, fortjener formentlig at meddeles, da det viser, at saa megen Pris E. end satte paa de døde Skatte, Pavestaden gjemte, var det levende pavelige Rom ham dog nærmest en Vederstyggelighed.

Rom den 15de Januar 1794⁴⁾.

Blot Deres Godhed henflyer jeg til for at erholde Tilgivelse for den Forseelse, jeg har gjort mig skyldig i, at lade saa lang Tid forløbe, inden jeg i nogle Linier aflagde min Taksigelse for al den Godhed, De, allerhøjstærede Hr. Professor, udviste imod mig, den Tid jeg havde den Ære at rejse i Deres Selskab og ved Deres undervisende Samtaler at samle en rig Skat af nye Ideer. Inderlig har det glædet mig af Deres Brev til von der Maase at erfare, at Hr. Professoren lykkelig haver tilendebragt Deres Sørejse fra Genua til Barcelona, og at De befandt Dem frisk og vel i et, efter Deres Beskrivelse, paradisisk Land; og højst behagelig skal den Efter-

¹⁾ Kbhvns. Skilderl 1823, S. 984 (efter Literarisches Conversations-Blatt).

²⁾ Udvalg af L. Engelstofts Skrifter III, 304. Jfr. Fr. Münster, Cardinal Stephan Borgia, 1805. (Særtryk af »Minerva«).

³⁾ Legationssekretær G. N. Nissen i Wien havde i et Brev af ²¹/7 1793 til Zoega bebudet Abildgaards forestaaende Komme til Rom; men denne havde, vistnok af Helbredshensyn, forandret sin Rejseplan, og var sejlet til Barcelona. A. D. Jørgensen har i sit Mindeskrift over Zoega, S. 226, hvor et Brudstykke af Nissens Brev meddeles, uden Grund antaget, at Nissen har forvexlet Prof. P. C. Abildgaard med Maleren N. Abildgaard.

⁴⁾ I den her benyttede Udgave af Brevet i J. K. Høsts »Clio« I, 2, 157 ff. er Aarstallet ved en Fejlskrift angivet som 1793.

retning bestandig være mig, at Spaniens og Portugals milde Clima haver havt en stor og velgørende Indflydelse paa Deres Højvelbaarenheds Helbreds Tilstand og lagt Aar til Deres Dage, til Held for Deres Familie, til Gavn for Deres Medborgere.

Rom, denne de nyere Kunsters Fostermoder, er nu Samlingspladsen næsten for alle her i Italien værende Danske, Billebrahe og Stoud med iberegnete, som ankom hertil i Forgaars Aftes, efterat Billebrahe har maattet forblive i Genua to Maaneder, hvor Æsculap og Hygæa forgæves anvendte deres Guddomskraft paa i kortere Tid at bringe ham saavidt, at han kunde forlade Genua og rejse til Italiens skønnere Steder. Jeg formoder, at von der Maase har i sine Breve til Deres Højvelbaarenhed talet om Rom og dets Indvaaneres Sæder og Tænkemaade, og da jeg omtrent kender hans Mening i denne Sag, hvori vi ere ganske enige, tror jeg at kunne forbigaa denne Sag med Taushed, for ikke at falde Dem Hr. Professor besværlig med en Repetition af et Raisonnement, som allerede er Dem bekendt. Hvad Roms videnskabelige Tilstand angaar, da ser det sørgeligt ud. Vel havde man Grund til at formode, at her, hvor Kunstneren dannes ved at studere de Mindesmærker, som Alderdommen efterlod, ogsaa Videnskabsmænd kunde skabes, da hine herlige Levninger af en bedre, mere oplyst Alderdom maatte være dem en Spore til at gøre sig den og dens Skrifter bekendt; men intet mindre. Uvidenhed er Roms Symbolum, og denne Gudinde dyrkes her overalt. Klostrene, hvori Munkene havde saa megen Lejlighed til at dyrke Videnskaberne, da de der finder det for Videnskabsmanden saa nødvendige lærde Otium, ere hin Gudindes første Templer. Paa Bibliothekerne, hvoraf her ere adskillige og ikke slette, finder man faa eller næsten ingen, og finder man nogle, kan man være temmelig forvisset paa, at deres Studium gaar ikke udenfor de Ting, som ere nødvendige til at kunne gøre nogle lærde, intetbetydende, unyttige Alfanzerier med. Her er et Universitet, som fører det stolte Navn Sapienza; men Sapientia er flygtet derfra for lang Tid siden. Man taler med Latter og Foragt derom, og trækker ikke engang paa Skuldrene over, at denne Musernes Planteskole er i en saa usel Tilstand. Saa sjælden, som en Comet lader sig

se paa vor Jords Horizont, saa sjælden lader en sand Viden- skabsmand sit Lys skinne i Rom. Den ringere Klasse af Ro- merfolket er ligesaa stolt som uvidende; som indbildte Des- cendenter af hine gamle Romere, hvis Bud den største Del af den bekendte Jord adlød, tro de sig ophøjede over alt Ar- bejde, og blot skabt til at bestille — intet. Overtro eller maaske bedre blind Tro er den Tømme, hvormed Paven og hans Raad styrer sin Stat, og da blind Tro og Kundskab al- drig kan forenes sammen, saa følger deraf, at Anstalter maa være trufne, hvorved den første kan grundfæstes, og den sid- ste aldrig komme for Lyset, og finder man ogsaa Midler til at opnaa disse Hensigter ypperlig valgte i Roms Skoler, end hvilke intet uslere kan tænkes. Alt gaar blot der ud paa ret at indprente Ungdommen hine Sætninger, som ere den ro- merske Religions og især den pavelige Magts Støtter. Sand Religions Undervisning er ubekendt saavel *in re* som af Navn. Hvad jeg i disse faa Linier har talet om Roms videnskabelige Tilstand, er ikke en Dom, som er grundet paa egen Erfaring, men er fornemmelig uddragen af Samtaler med en Mand, hvis flere Aars Ophold i Rom har givet ham Lejlighed til nøje at kende Roms videnskabelige Forfatning, jeg mener vor lærde Landsmand *Zoega*, en Mand, som med et ædelt Hjerte besidder en overmaade stor Skat af Kundskaber, og som, skønt adskilt fra sit Fædreland, vil aldrig ophøre at gøre det Ære. — —

Hertil kan føjes følgende Ytringer i et omtrent sam- tidigt Brev fra ovennævnte v. d. Maase til Abildgaard, hvori Tilstanden og Befolkningen i Rom bedømmes i ikke mildere Ordlag: »*Zoega* er bekjendt som den ypperste Lærde i Rom. Han fortryder meget det Skridt, han har gjort¹⁾. Konen er ikke saa smuk, som man har sagt. Jeg beklager højlig den brave Mand; thi jeg elsker ham meget. Han er saa fornøjet i vort Selskab. Hvor det gør ham

¹⁾ Nemlig at han havde ægtet en Romerinde og var gaaet over til Katholicismen.

ondt, at De ikke er kommen. Hver Søndag kommer de Danske, som er i Rom, til ham¹⁾).

Zoega var den Tids største Kjender af de gammel-ægyptiske Dialekter, og i ham fandt Engelbreth en Læremester, som med den største Velvillie hjalp ham tilrette med hans Studier og gav ham Vejledning til Forstaaelse af det koptiske Sprog, hvorved han banede Vejen for sin Landsmand til Granskning af de mærkelige gamle Bibel-fragmenter, som Kardinal Borgia i sin Egenskab som Propagandaens Sekretær havde skaffet sig gennem de under ham sorterende katholske Missionærer i Ægypten. I Rom, hvor Kardinalen skaffede Engelbreth Adgang til det vatikanske Bibliothek, og i Borgias eget berømte Museum i Velletri i Volsker-Bjergene studerede den unge danske Mand nu med største Iver, og det lykkedes ham i høj Grad at vinde den fornemme og lærde romerske Herres Yndest, hvis Aand og Hjerte han siden omtalte med den største Berømmelse. »Jeg blev behandlet som en Søn«, sagde han stedse, naar han berørte sin italienske Rejse. Et kobberstukket Billede af Kardinalen, som Engelbreth efterlod sig, og som nu er min Besiddelse, er sandsynligvis en Gave til ham fra Borgia selv.

Efter at have studeret et halvt Aars Tid i Rom, kom der imidlertid Meddelelse fra Hjemmet om, at man ønskede snart at gjense den kjære Søn. Dette meddelte Engelbreth til Kardinalen, der saa en Dag sagde til ham: »Har du ikke Lyst til at forlænge dit Ophold her?« Jo! var Svaret, dersom min Fader vil tillade det. »Jeg skal skrive«, sagde Borgia, og saa skrev han til Justitsraaden i Kjøbenhavn, og Tilladelsen kom. Da Borgias Brev er bevaret i dansk Oversættelse, som Torkel Baden i sin Tid har forfattet efter Originalen, skal det her meddeles med enkelte Forbedringer i Stilen, men uden Forandring af Indholdet:

¹⁾ Høst, »Clio« I, 2. S. 160.

Titel.

Det Bekiendtskab, ieg har gjort med Hr. Frederik Engelbreth, Deres værdige Søn, som De maaske veed, ieg har søgt at udmærke med min Opmærksomhed og at hjælpe i alle hans literære Undersøgelser, saavel for hans egen Skyld og paa Grund af hans Talent, som formedelst min besynderlige Agtelse for den danske Nation, giver mig Mod til at bede Dem om at tilstaa benævnte deres Søn et længere Ophold i denne Hovedstad, for at fuldende de literære Arbejder, som han her har foretaget sig. Efter min Opmuntring lægger han sig efter det coptiske Sprogs Studium og har begyndt med at afskrive en Del bibelske Fragmenter paa ældgammelt Pergament i benævnte Sprog, som jeg fra Thebais har ladet komme hid. Skulde han nu afbryde dette Arbejde, for at rejse hjem til sit Fædreland, saa vilde han høste liden eller ingen Nytte deraf, da han derimod vilde høste den største, naar han kunde fuldende Arbejdet, og vende tilbage til Kjøbenhavn, kyndig i det coptiske Sprog, og forsynet med en saa rig Samling af gamle bibelske Monumenter i den coptisk-thebaiske Dialect. Dette Arbejde vilde optage ham hele indeværende Aar, og han kunde med det tilkommende Aar betids være færdig til at rejse hjem og udmærke sig i den literære Republik ved at udgive Frugten af sine Arbejder, som ikke mindre vilde geraade ham selv til Ære, end Dem, da Sønnens Ære tillige er Faderens. Det Forslag, som jeg har gjort ham, har behaget ham meget; men da han er en lydig Søn, har han villet, at jeg hos Dem skulde forskaffe ham den godhedsfulde Tilladelse. Jeg haaber imidlertid, at de Grunde, jeg har anført, ville bestemme Dem til at føje ham, og jeg vil ansee det for en udmærket Yndest, som endnu mere skal forbinde mig med Deres Søn, hvem jeg lover det mest oprigtige Venskab, som jeg nu og tilbyder Dem, underskrivende mig med Fornøjelse Deres o. s. v.

Rom den 24. Maj. 1794.

*S. Card. Borgia*¹⁾.

Den Adgang, som Borgia havde skaffet Engelbreth til det den Gang lidet tilgængelig vatikanske Bibliothek, be-

¹⁾ J. Baden, Kbhvns. Univ.-Journal II, 123.

nyttede han til at samle og excerpere hvad der hørte til hans Studier. Han samlede ogsaa Bidrag til Birchs paa-tænkte Udgave af det Ny Testamentes Apokrypher¹⁾, foruden nogle Samlinger paa egen Haand til det Gl. Test.s Text. Imidlertid var det lærde Studium i Rom og Forskningen i de gamle Haandskrifter dog ikke den eneste Gjenstand, som sysselsatte ham. Han anvendte ogsaa Flid paa Studiet af Kunstens Værker, som der i Rom var saa rig Anledning til. Og blandt Kunstnerne fandt han ikke faa Venner, i hvis Selskab han tilbragte mange behagelige og forfriskende Timer i deres daglige Forsamlinger i Caffé greco. Overhovedet var en mangesidig Udvikling og Uddannelse for Engelbreth Frugten af hans Besøg i Rom. Under Opholdet her foretog han ogsaa en Udflugt til Neapel og var saa heldig her at se et Udbrud af Vesuv.

Engelbreths Omgang med Kunstnerne i Rom har efterladt sig ikke faa Minder i hans Stambog, og de fleste af dem have foruden nogle Afskedsord udført smukke Tegninger i Bogen. Nævnes kan af danskfødte: P. L. Gianelli (Stempelskjærer, født i Kjøbenhavn 1767 † 1807), Joh. Herman Cabott (Maler, f. i Kbh. 1756 † 1814); af fremmede: Bassi (Tegning af det indre af en Kirke), D. Cardelli (Amor og Psyche), O. C. Giörvell (svensk), Guiseppe Fabreja o. a. P. Paolino synes at have været Engelbreths medstuderende i det koptiske Sprog, da han har indført en Sentens i dette Sprog, der gjengives saaledes paa Latin: »Cui bonus socius, illi speculo non est opus«.

I Rom betraadte Engelbreth for første Gang Forfatter-

¹⁾ I Fortalen til »Auctarium codicis apocryphi N. T. Fabriciani«, (1804) siger Birch: »Collationem codicis latini. Evangelium Nicodemum complectentis, una cum Sylloge observationum ad Protevangelium Jacobi, ex duobus codd. Vaticanæ bibliothecæ congestis, nec non upographon libri inscripti *περιοδοι Ιωαννου* auctore Prochoro, amice mihi obtulit vir doctissimus Engelbreth«. — I Birchs »Variæ Lectiones ad Textum Act. App., Epp. Catholicarum et Pauli« (17:8), Proleg. p. XV omtales et Uddrag af en Codex Borgianus, som Engelbreth havde meddelt ham.

banen, idet han, maaske efter Borgias Ønske, i ethvert Tilfælde med hans Minde, udgav et Skrift angaaende Kardinalens store og mærkelige Samlinger, under Titel »Lettre à Mr. le Medicin Allioni sur les beaux arts et en particulier sur le cabinet d'antiquités et d'histoire naturelle de S. E. Msr. le Cardinal Borgia à Velletri. Rome 1795«. Her hjemme anmeldtes Skriftet kortelig i Badens Univ.-Journal (II, 139) med den Tilføjelse: »hvorefter man har at vente en Catalogue raisonné af Cardinalens Kopto-Thebaiske Haandskrifter ved Hr. Friderich Engelbreth«. Der skulde dog hengaa en Række Aar, inden det lykkedes Engelbreth at faa frem for Lyset, hvad han med udholdende Flid og sproglig Indsigt havde samlet til dette Emne. — En anden Frugt af hans Granskninger i romerske Samlinger kom ogsaa først senere frem, nemlig en udførlig Beretning om Kong Frederik IV's Ophold i Bologna i Aaret 1709, som E. fandt i det Albinske Bibliothek og senere i Oversættelse meddelte til »Danske Magazin«¹⁾.

Efter at den unge danske Videnskabsmand havde tilbragt omtrent halvandet Aar i Rom, kom endelig Tiden for hans Opbrud fra »den evige Stad«, der trods saa mange indtrængende Kaldelser fra Hjemmet fastholdt hans trofaste Lærer og Velynder G. Zoega indtil hans Død 1809. Med Engelbreth skulde det dog ikke gaa saaledes, skjønt Opholdet i Rom altid vedblev at staa for ham i en egen Lysglans. Baandet, som knyttede ham til Hjemmet, var dog det stærkeste. Den 20. April 1795 skrev Borgia i hans Stambog, og d. 27. Zoega²⁾. Det var et Tegn til, at Afskeden var nær for Haand.

Da Budskabet om, at Engelbreth snart agtede at bryde

¹⁾ Nye D. Mag. IV, 85—103.

²⁾ Samme Dag skrev en vis »Müllertz« en dansk Afskedshilsen i Bogen, maaske den »Jens Christian Müllertz« fra Kjøbenhavn, Søn af Christian M. »magister eqvitum«, der ²⁰/₁₁ 1799 blev indskreven ved Universitetet i Frankfurt a. d. Oder (Kh. Saml. 5. R. I, 760).

op fra Rom, naaede hans Fader i Kjøbenhavn, var denne praktiske Forretningsmand strax betænkt paa at skaffe den hjemvendende Søn en god Ansættelse. Og da Præstekaldet i Lyderslev og Frøslev i Stevns Herred var blevet ledigt ved Præsten N. V. Buchs Død i de første Dage af Maj 1795, saa satte Justitsraad Engelbreth sig i Bevægelse for at faa Sønnen kaldet til dette Embede. Kaldsretten til Præsteembedet udøvedes paa den Tid af Grev Joachim Godske Moltke til Bregentved. Her laa Vejen banet for Justitsraad Søren Engelbreth, der, som vi have set, stod i et nært Klientforhold til sin tidligere Chef i Finansstyrelsen. At han havde korresponderet med Sønnen om Sagen, inden han paa hans Vegne indgav Ansøgning om Embedet, er lidet sandsynligt. Sagen er den, at Sønnen havde forladt Rom, inden Kaldet var blevet ledigt. Han maa dog vistnok før sin Bortrejse have meddelt sine Forældre, hvilken Vej han agtede at følge, og hvor Breve kunde træffe ham, saa det vilde være dem muligt at sætte sig i Forbindelse med ham. Det vil imidlertid ses, at det er mindre korrekt, naar L. Engelstoft siger: »Provst Engelbreth i Lydersløv blev egentlig kaldet dertil paa Grund af Cardinal Borgias Recommandation. Ved den Lejlighed bemærkede En, at man vel havde vidst før, at alle Veje førte til Rom, men ikke, at Vejen til Lydersløv gik gennem Rom«¹⁾. Det er meget sandsynligt, at Borgias tidligere meddelte Skrivelse til Justitsraad Engelbreth, der var publiceret af J. Baden, kan have tjent til stærk Anbefaling for den unge Kandidat; men til Præst havde Borgia ikke anbefalet ham, meget mere er det rimeligt, at han hellere havde set, at E. var bleven længere Tid i Rom for at fuldende de Arbejder over de koptiske Bibelfragmenter, hvortil han med Flid havde samlet Bidrag i Kardinalens Museum, og til hvis Bearbejdelse han vel endnu kunde behøve Zoegas kyndige Vejledning.

¹⁾ Hist. Tidsskrift udg. af den norske hist. Forening 2. R. IV, 323.

Nok er det, at Engelbreth havde forladt Rom, inden han kunde vide noget om, at det nævnte Præstekald var ledigt. Rejsen gik over Bologna til Venedig, hvor han standsede og forblev en Maanedstid for at benytte Bibliotheket. Her samlede han i derværende Haandskrifter Bidrag til Birchs tidligere omtalte Arbejde¹⁾, foruden egne Studier. Han tilbragte daglig Tiden fra Kl. 6 Morgen til Kl. 2 Eftermiddag i Bibliotheket. Derpaa forfriskede han sig i Selskab med den danske Maler Christian Horneman († 1844, af hvem der findes en smuk Tegning i Stambogen) og i Omgang med flere tyske Kunstnere²⁾. Her i Venedig bivaanede han ogsaa Dogefesten, Republikens Formæling ved Adriaterhavet.

Endnu d. 8. Juni 1795 var Engelbreth i Venedig, hvor han vel har faaet Underretning om det Skridt, Faderen havde gjort til hans Bedste. Imidlertid kan man dog ikke sige, at han hastede med at komme hjem. Hans næste Station var Augsburg, hvor han modtog Efterretningen om at han d. 12. Juni 1795 var kaldet til Sognepræst i Lyderslev og Frøslev. Vi have ikke nogen Udtalelse af ham selv om, hvorledes han optog dette Budskab. Vel muligt, at han havde ønsket endnu en Tid at fortsætte det frie Studereliv — han var jo endnu kun 24 Aar gammel — men paa den anden Side stod hans kjære Forældres Ønske om at se ham i en fast Embedsstilling, og endelig var Præstens Gjerning jo det Maal, han havde sat sig ved at studere Theologi.

I Augsburg opholdt Engelbreth sig saa længe, at han bl. a. fik Lejlighed til at stifte en venskabelig Forbindelse

¹⁾ I Prolegomena (p. XIX) til Birchs «*Variae Lectiones ad textum Apocalypseos*» omtales en Codex i S. Marcus Bibliothek i Venedig, af hvilken Engelbreth havde meddelt ham Uddrag.

²⁾ Af saadanne forekommer i Stambogen Rutberdt Menott fra Riedlingen i Østerrig, F. Steinmann, J. Fick, Johs. Conrad Falcke fra Nürnberg, Adolf Paulus Benz fra Augsburg og Georg Christoph Degeler fra Nürnberg.

med de forbundne Familier Bachmeyer og Krauss, hvoraf flere Medlemmer, deriblandt Fru M. E. F. Bachmeyer født Krauss d. 26. Juni 95 forsynede hans Stambog med højst venskabelige Udtalelser. Fra Augsburg gik Rejsen til Erlangen, ved hvis lutherske Universitet han gjorde Bekjendtskab med flere ansete Theologer, bl. a. H. C. A. Haenlein, den bekjendte Forfatter af en meget skattet Indledning til det Ny Test.s Skrifter, og G. C. F. Seiler¹⁾.

Den sidste os bekjendte Station paa Rejsen var Göttingen, hvor Engelbreth var i Tiden omkring den 19. Juli. Men der har vel ikke været megen Tid til at besøge gamle Venner. En Del af Studenterne, med hvem han havde taget Afsked 1793, vare vel allerede bortrejste; men af Professorerne vare de allerfleste endnu i Virksomhed. Tiden rakte dog neppe til mange Besøg. Kun eet nyt Navn føjedes ind i den lange Række, Stambogen indeholder, F. Lach, «étudiant en belles lettres», der med et Citat af Fenelon udtaler sin Glæde over at have gjort Engelbreths Bekjendtskab.

I Kjøbenhavn har man vistnok med Utaalmodighed ventet den kjære Søn, der nu havde været borte næsten i 4 Aar, og det kan man være vis paa, at der har været Glæde i Forældrenes Hus, da han endelig, frejdig og sund paa Sjæl og Legeme, atter befandt sig i Familiekredsen.

Et Familiesagn fortæller, at Engelbreth allerede inden sin Udenlandsrejse havde fattet Kjærlighed til en ung fader- og moderløs Pige, Conradine Maria Lund, født 1773, Datter af Christian Frederik Lund, Materialforvalter ved Holmen²⁾, men at hans Forældre ikke syntes om Forbindelsen, maaske fordi de ønskede deres eneste Søn en Hustru af mere anset Slægt, og derfor havde mindre imod, at han begav sig paa den lange Rejse, under hvilken der

¹⁾ s. Fallesen, Theol. Maanedsskrift 1807, II, 523 f.

²⁾ Han var født 1737 og døde 1791. Moderen, Margrethe Eleonore f. Schade, var død 1786. Conradine Lund var Forældrenes yngste Barn (Erslev, Forf.-Lex. Suppl. I, 411).

i ethvert Tilfælde vilde være Tid og Lejlighed for ham til nøjere at prøve Dybden af sine Følelser. Men da disse ikke forandredes under hans lange Fraværelse, gav de, i deres Glæde over hans lykkelige Hjemkomst, deres Minde til, at han maatte ægte den Pige, han elskede. Da vi forøvrigt kun vide saa lidt om denne unge Kvinde, der saa snart atter gik bort, kan det, i det mindste for Engelbreths Efterkommere, formentlig ikke være uden Interesse at læse følgende tilfældigt bevarede Brev, der giver et tiltalende Billede af hende. Brevet er fra den Tid, da Brylluppet nærmede sig, medens Engelbreth levede med en Husholderske i Præstegaarden.

Elskede Fritz!

Tusinde Tak for Dine kjærkomne Breve, og tilgiv mig, at jeg ikke skriver saa ofte, som jeg ønskede. Adskillige Ting, som i denne Tid er forefaldne, er Aarsagen. Kjære Fritz, er det nu galt igen? Mig synes, det er kort siden jeg skrev Dig til. Taalmodighed er en herlig Ting, og jeg vil ønske Dig en liden Del deraf. Hvad skal jeg sige? I fordums Tid fik jeg Brev to Gange om Ugen, og nu faar jeg næppe eet, og maa dog lade mig nøje. Gjør Du ligesaa! Hvorom skal jeg skrive? At jeg elsker Dig, er Du overbevist om. Nyt fra Byen veed jeg kun lidet selv og mindre, som kan interessere Dig. Du ønsker at vide, hvorledes min høje Naade lever. Var det ikke saaledes? Maa jeg spørge, hvor mange Naader Deres Velærværdighed har? Bedste Fritz, jeg vil prøve din Taalmodighed lidt i Frierdagene; thi nu er min Tid at regjere, og da den er saa kort, fortryder Du ej paa, at jeg benytter mig deraf, og til din behagelige Efterretning kan jeg lade Dig vide, at jeg lider vel og fornøjet, og hvor kan man andet i det skønne Vejr. Nu et Par Ord om Jomfru Falster. Jeg formoder, at Dine Forældre har tilskrevet Dig deres Tanker i Henseende til hende, og haaber jeg, Du ikke er derimod; thi hendes Karakter og min er ganske uoverensstemmende. Hun er herskesyg, ødsel og fremfusende, og vil blande sig i Ting, som hun ikke forstaar, og opirrer derved Folkene, som foraarsager Dig

Ærgrelse. Jeg kan ikke nægte, at første Gang, jeg saa hende, tabte jeg al Agtelse for hende og troede, hun var bedre skikket til Soldat end Jomfru, og jeg veed ikke bedre, end Du sender hende til Byen istedenfor den Rekrut, Du skal levere, for paa den Maade at blive skilt ved hende. Det er kun lidt Spøg; men mit Ønske er dog, at hun maa komme bort. I Henseende til Papiret har jeg et Mønster, som er rødt med nogle faa grønne Blomster, og som mig synes er meget kjønt og lysner tillige. Jeg har ikke haft Tid at gaa til Henriques, og veed ikke, om det er hos ham at bekomme; men jeg haaber det. Saa snart jeg faar at vide, hvor meget dertil behøves, skal jeg købe det. Med den oprigtigste og ømmeste Kjærlighed henlever jeg

Din tro
Conradine.

Kjøbenhavn d. 17. Juni 1796.

Udskrift: Velædle og Velærværdige Hr. Wolf Friderich Engelbreth, Sognepræst for Lydersløv og Frøsløv Menigheder
à Lydersløv.

Da Engelbreth endnu ikke havde fyldt sine 25 Aar, kunde han ikke strax overtage Præstegjerningen i det Embede, hvortil han var udnævnt. Sagen blev da ordnet saaledes, at en forhenværende Missionær i Grønland, Fred. Chr. From, konstitueredes til indtil videre at betjene Embedet. Imidlertid blev Engelbreth i Efteraaret 1795 ordineret af Biskop Balle efter at have underkastet sig den kateketiske Prøve (med Laud), hvad han ikke tidligere havde haft Lejlighed til, da denne Prøve endnu ikke var foreskreven, den Gang han tiltraadte sin Udenlandsrejse.

Om Tilstanden i det Embede, Engelbreth snart skulde tiltræde, vide vi vel ikke meget, men der er dog bevaret en Indberetning til Biskop Balle fra Provsten i Stevns Herred, der antyder, at Formanden har været en duelig og samvittighedsfuld Præst. Den lyder saaledes:

Underdanig Promemoria.

Efterat Provst Buch i Lyderløv paa nogen Tid havde fundet sig saa svækket, at han ikke uden Hjælp kunde gaa fra Præstegaarden ind i Kirken, og maatte lade sig bære af og paa Vognen, naar han rejste til Annexet Frøsløv, hvor han dog saa vel som i Hovedsognet lige til det sidste forrettede alting selv, og vilde ikke betjene sig af hans Nabo Hr. Haahrs Tilbud at være ham behjælpelig, behagede det Gud igaar mod Aften at ende hans Dage, og at give ham Hvile efter hans utrættelige Arbejdsomhed. Man kan vel sige, at han arbejdede sig til Døde, og jeg tror, at, endskjønt han har naaet en høj Alder, ikke langt fra 80, han ved mindre Anstrængelse i sin Alderdom vilde have bragt sin Alder meget højt. For denne Gang tilfalder Grev Moltke paa Bregentved Jus vocandi; thi sal. Provst Buch blev kaldet af Wemmetofte

— — —. underdanig

Magleby d. 5. Maj 1795.

J. Lintrup.

Præstegaardens Tilstand har vel næppe været videre tiltalende. I alt Fald vides det, at Engelbreth siden idetmindste tildels ombyggede den og saaledes fik indrettet den rummelige og hyggelige Bolig, som siden var hans og hans Families Hjem i næsten to Menneskealdre, og fra hvilken hans talrige Efterslægt har saa mange kjære Minder.

Da den unge Præst i Foraaret 1796 selv havde tiltraadt Embedet og faaet alt i en foreløbig Orden, holdt han 24. Juli s. A. Bryllup med sin »tro Conradine«, hvis livlige Aand sikkert har lyst godt op i Præstegaarden. Hun skjenkede ham Aaret efter (20. Maj 1797) en Datter, der fik begge sine Bedstemødres Navne: Mette Margrethe. Men Moderens Helbred blev svagt, og efter et Aars Forløb lagdes hun i Graven († 22. Maj 1798) kun 25 Aar gammel.

I »Adresse Contorets Efterretninger« 1798 Nr. 153 læses følgende Mindeord over hende:

En Tanke
ved den Grav, som gjemmer
det Jordiske
af
Madame CONRADINE ENGELBRETH
født LUND.

Som Rosen i sin Flor henfalder,
Omkastet af en Hvirvelvind,
Saa du i Ungdoms favre Alder
Blandt Dødens Skygger kaldes ind;
Men Dyder dig, o Rose! gave
At opnaae evigt Foraars Hiem,
Og hist i Verdnens Faders Have
Med Pragt paa nye at spire frem.

Engelbreth sad nu tilbage som Enkemand med det lille moderløse Barn. At det har været et haardt Slag for ham saa tidlig at skilles fra sin Ungdoms elskede, er mere end sandsynligt. Hans Venner havde ondt af ham i hans forladte Ensomhed, og udsøgte derfor en ny Hustru for ham. Han havde ganske vist aldrig set hende, lige saa lidt som hun ham. Men Vennernes anbefaling paa begge Sider afgjorde Sagen. Og da saa Engelbreth fremstillede sig i sin tilkommende Hustrus Hjem, var Sagen snart ordnet til alles Tilfredshed¹⁾. Denne Begivenhed sætter os tilbage i en svunden Tids Forhold; men Enkemanden fik aldrig Anledning til at fortryde, at han fulgte Vennernes Raad.

Den 18. Januar 1799 blev W. F. Engelbreth i Snese Kirke ægteviet til den 19aarige Jomfru Kirstine Marie Petersen. Hun var født 20. Maj 1779 og Datter af Godsejer

¹⁾ En Gang for mange Aar siden, da jeg besøgte mine Bedsteforældre i Lyderslev, spurgte jeg min Bedstemoder om hendes Slægt, og deriblandt ogsaa om, hvorledes hun var bleven kjendt med sin Mand. Saa fortalte hun mig ovenstaaende, og da hun skildrede det Indtryk, hans smukke Personlighed havde gjort paa hende, gik der en Solstraale over den gamle Bedstemoders Ansigt.

Hans Petersen til Engelholm og Hustru Inger Engel. Om Hans Petersen († 1803) vides, at han var født af fattig Bondeslægt i Hammer Sogn¹⁾, og der fortælles, at da han som ung Knøs en Gang vogtede Faar for Ejeren af Skovbygaard i Snese Sogn, faldt han i Søvn og havde da den Drøm, at han en Gang skulde bygge en Herregaard paa det Sted, hvor han laa. I Tiden skete det underlige, at Drømmen virkelig gik i Opfyldelse. Da han var kommen lidt videre end til Faaredrengens beskedne Stilling og havde tjent nogle Skillinger, begyndte han en Handelsvirksomhed ved at opkjøbe og sælge af Landmandens Produkter, som han førte til Kjøbenhavn, og ved Orden og Sparsommelighed, og vel ogsaa ved usædvanligt Held og Handelsdygtighed naaede han endelig saa vidt, at da Regeringen 1774 lod bortsælge en Del Krongods under Vordingborg Godsdistrikt og deriblandt Skovbygaard, saa købte Hans Petersen for 30,120 Rdl. dansk Courant Gaarden, hvortil der den Gang laa c. 36 Tdr. Hartkorn Hovedgaardstaxt og 240 Tdr. Htk. Bøndergods samt Lundby Kirke- og Kongetiende²⁾. I Aarene 1784—85 lod han saa opføre en ny Gaard, som han efter sin Hustru³⁾, der vel ogsaa havde bragt ham en Del af de fornødne Midler, kaldte Engelholm. 1796 købte han ogsaa Oremandsgaard i Allerslev Sogn for 50,400 Rdl. d. C. Ved hans Død 1803 »købte« hans Søn, Kancellisekretær P. B. Petersen, begge Gaardene for 200,000 Rdl.⁴⁾.

¹⁾ 3die Søndag efter Paaske 1734 havde Peder Jensen i Hammer-Torup († 1750) en Søn til Daaben i Hammer Kirke; han fik Navnet Hans og blev den senere Ejer af Engelholm.

²⁾ Trap, Danmark, 3. Udg. II, 933.

³⁾ Inger Engel (f. 1740 † 1810) var en Datter af Jakob E., Gaardejer i Rødstofte i Østeregesborg Sogn. Hun havde tidligere været gift med Bendix Malling og havde af første Ægteskab en Søn, Jakob M., senere Ejer af Stensby Gaard og Mølle ved Vordingborg, som Faderen maaske allerede har ejet, og som i ethvert Tilfælde gik i Arv til hans Efterkommere i flere Generationer. (A. Teilmann, Stamtavle over Familien Neergaard. S. 38).

⁴⁾ Trap, Danmark, 3. Udg. II, 940.

Da Søsteren, Engelbreths Hustru, var Medarving, blev hendes Mand for en Tid Ejer af Oremandsgaard, men fik kun Sorg og Bekymring af denne Ejendom, som han i den ulykkelige Pengekrise 1812—3, da saa mange Kapitaler gik tabt, maatte lade den bortsælge ved Auktion, og den hele Herlighed smeltede sammen til noget forholdsvis lidet. Paa noget lignende Maade var det gaaet Engelbreth med Arven efter hans velhavende Fader, der døde 1801; thi da Formuen fornemmelig var anbragt i Søassuranceaktier, skete det ved den store Søskade 3. Novbr. 1801, at næsten alt gik tabt. En rig Mand blev Engelbreth altsaa ikke, men i sit Embede og ved sit Avlsbrug havde han dog sit gode Udkomme, og maatte end disse store Tab i Øjeblikket nedslaa ham, voldte de ham dog ingen blivende Græmmelse. Hans faste Tro gav ham den Forvisning, at Gud ogsaa deri havde ledet alt til det bedste for ham.

Med den ny Hustru begyndte et nyt Liv i Lyderslev Præstegaerd. Men alle, som have kjendt hende, ville vidne, at hun var sin Mand en trofast, forstandig og »husraadig« Ægtefælle i de 63 Aar, de fik Lov til at leve tilsammen, og at hun med en til Ærefrygt grænsende Kjærlighed søgte at rette sig efter alle hans Ønsker, ligesom hun ogsaa ved sit jevne og rolige Sind virkede velgjørende paa ham, naar Sorger og Bekymringer af forskellig Art truede med at forstyrre hans Sindsro.

Angaaende Engelbreths første Virksomhed i Præstegjerningen gives Ordet til hans Svigersøn og fortrolige Ven, Dr. H. C. Rørdam, der siger: »Det var naturligvis en meget gennemgribende Livsforandring for den unge Mand, da han ombyttede det frie Rejseliv i Udlandet, den daglige Omgang med Videnskabsmænd og Kunstnere, og lærde Studier i Bibliothekerne, med den stille Virksomhed som Landsbypræst. Mennesket lever een Gang sit Liv i Ungdomsalder, det fri og frejdige Ungdomsliv, ofte rigt bevæget for det indvortes Menneske; Duft og Sødme suges af Blomsterne, ligesom Sommerfuglen flager fra Urt til

Urt i den skønne, blomsterrige Vaartid. En Gang lever Mennesket det friske, modige Ungdomsliv, og saa er Timerne henrundne. Man ser tilbage med Længsel, og ikke sjældent fremstille Billederne fra Ungdomslivet i den senere Alder sig som solbeskinne Dage uden Skyer og Skygger; men det er i mange Henseender ikke stedse virkeligt. Og det er dog Livsfylden i den unge Mands Bryst, som higer efter Virksomhed og Alvor, efter Arbejde og Umag. Man maa træde ind i Forhold og Stillinger, hvor det praktiske Livs Baand gjør sin Nødvendighed og Ret gjældende«.

»Engelbreth traadte ind i den gejstlige Stand med en rig videnskabelig Dannelse, med en skøn Begavelse baade med Hensyn til Aand og Hjerte, og — hvad der var et uberegneligt Gode, især i den Menneskealder, hvori hans første Embedsaar faldt — med kristelig Sands, med kristeligt Sind og Tro. Det laa imidlertid i Sagens Natur, at han ikke kunde begynde sin Gjerning i Ordets Tjeneste med den bestemte Tro og Bekjendelse af vor Herres Jesu Christi Evangelium, som han senere blev ført til gennem Prøvelse og Modnelse i Tidens Løb. Det var umuligt for den unge Mand under Tidens daværende uhyre Forvirring, medens alle Elementer i Kirke og Theologi bruste som i en Stormtid. Engelbreth kunde ikke begynde sin præstelige Gjerning uberørt af Tidens skjæve Retning og nedbrydende Aand, saa meget mindre som hans livlige Sind maatte i meget samstemme med den yngre Slægt. Men Gud havde skjænket ham den Velsignelse, at han fra sine Forældres Hus kunde medbringe en Ærefrygt for det hellige og en dyb Ærbødighed for Guds Ord, om end dets Vidnesbyrd ikke paa alle Punkter stod for ham i det rette Lys«.

»Det kan ikke være tvivlsomt, at Engelbreths Moder, Mette Teilmann, har haft en betydelig Indflydelse paa Sønnens kristelige Retning og har været en Støtte for ham, saa at han ikke, som saa mange yngre Mænd led Skibbrud paa Troen i hin Vantroens og Fornægtelsens Tid,

der henrev saa stor en Del af den studerende Ungdom. Han havde ogsaa i sin Moders Brødre, de to hæderværdige Præster Hans Teilmann i Tølløse og Peter Teilmann i Tostrup¹⁾, tvende Støtter, der ved deres Indflydelse og Exempel maatte bidrage til at styrke deres Søstersøns kristelige Retning i Tro og Bekjendelse. Meddelelsen af disse Linier kan tale derom ikke blot som en vel grundet Formodning, men som en sikker Kjendsgjerning, fordi hans egen Barndomstid var paavirket af Stemningen i hin Familiekreds²⁾. Han kan endnu mindes, at ved Sammenkomster af Familiens Medlemmer hos de to Brødre Teilmann var Samtalens Gjenstand i Regelen kristelig Betragtning og Undersøgelse angaaende theologiske og kirkelige Spørgsmaal, Oplysninger af Guds Ord o. a., ligesom han ogsaa klart kan mindes, at en alvorlig Stræben efter kristelig Embedsførelse, saa vel med Hensyn til Prædiken som til Sjelpleje i Menigheden, var den Aand, hvori disse Mænd virkede. Saadanne Mænd som de to nævnte Brødre Teilmann og lignende i deres Tid vare Redskaber til den kristelige Tros og det kristelige Livs Forplantelse fra Slægt til Slægt.

»Der anvendtes imidlertid ingen aandelig Tvang i den Kreds, hvorfra Engelbreth udgik. Den unge Slægt fik Sandheden at høre i Samtaler, som ikke bestemt vare lagte an paa at fremkalde Omvendelse, men just derfor tiltalte de yngre desto mere paa den fri Erkjendelses Vej, ligesom de ældres Exempel ved en daglig kristelig Livsorden havde sin store Betydning for de unge. Det kan sikkert — næst Guds naadige Styrelse — antages, at denne Paavirkning fra den ældre Slægt har bidraget til at holde den unge Mands Hjerter fast ved Kristendom og Tro i en vanskelig og farlig Tid. At Moderens Guds frygt og kjærlige Omsorg for Sønnens aandelige Vel har haft en betydelig Indflydelse

¹⁾ Se Kh. Sml. 3. R. II, 376 ff (s. Reg.).

²⁾ H. C. Rørdams Moder var en Datter af ovennævnte Hans Teilmann.

paa Engelbreth i hans unge Aar, fremgik af Ytringer i hans høje Alderdom, da han med megen Kjærlighed dvælede ved sin gudfrygtige Moders Minde. Han gjemte og brugte i sin Alderdom en lille Andagtsbog, hvori hun som ung Pige havde tegnet sit Navn tilligemed et fromt Hjertesuk om Styrkelse fra Gud for hendes Sjæl til at vandre Gud til Behag og sig selv til Salighed*.

Saa vidt Svigersønnens Beretning.

Et ret mærkeligt Vidnesbyrd om den Yndest og Anseelse, Engelbreth snart vandt blandt sine Embedsbrødre og Foresatte, er det, at han allerede 1799, kun 28 Aar gammel, valgtes til Herredsprovst, da den hidtilværende Provst, Hr. Jens Lintrup i Magleby og Holtug, en, som det synes, fremragende dygtig Mand, paa Grund af Øjensvagthed ønskede at trække sig tilbage fra Provsteforretningerne, der krævede meget Skriveri. Paa den Tid bestod endnu den fra Reformationens Dage nedarvede Orden, at Provsten valgtes af Herredets Præster, idet den endelige Afgjørelse, særlig i Tilfælde af Uoverensstemmelse, var lagt i Biskoppens Haand. Endnu ere Præsternes Vota bevarede, af hvilke følgende kunne anføres: Provst Lintrup skrev, idet han gav Engelbreth sin Stemme: »Vel er han den yngste Mand i Herredet; men, saa vidt jeg har lært ham at kjende, er han en virksom og ordentlig Mand, samt nøjagtig i sine Forretninger, ligesom han er vederhæftig, som heller ikke er en uvigtig Egenskab for en Provst*. Præsten B. C. Lund i Hellested, der er bekjendt som en from Mand og en Ven af Herrnhuterne, skrev: »Jeg stemmer paa Engelbreth, dels i Henseende til, at han som ung, frisk Mand bedst formaar at bære de dermed forbundne Embeds-Byrder, dels og formedelst hans gode Gemyts Character og øvrige Qualiteter, som uden Tvivl fremdeles vil befordre god Orden i Herredet med Enighed og Fred*. Præsten Fr. Chr. From, der havde været Hjelpepræst i Lyderslev og nu var Sognepræst i Liile-Hedinge, skrev:

»Jeg stemmer paa den unge, brave Præstemand Hr. Engelbreth, der visselig vil blive den anden Provst Lintrup«.

Resultatet blev, at E. fik alle Stemmer uden sin egen (han havde stemt paa F. H. Palludan i Strøby), og da Biskop Balle føjede sin Stemme til Præsternes, var Sagen afgjort, i hvilken Anledning E. skrev følgende til Biskoppen:

Deres Høyærværdigheds Skrivelse til de Herrer Præster i Stevns Herred og til mig har jeg haft den Ære at imodtage, og med det samme at erfare, at Deres Høyærværdigheds og mine Herreds Brødres Valg paa en Formand istæden for vor forrige saa værdige Formand, Hr. Provst Lintrup, er faldet paa mig. —

Skjønt jeg er fuldkommen rede til at erkiende enhver af mine Herrer Brødre værdigere til dette Embede end jeg selv, saa bliver det mig dog altid et stort Bevis, at jeg ikke ved mine Handlinger har gjort mig uværdig til Deres Høyærværdigheds og mine Herrer Brødres Agtelse, som fordrer min fuldkomneste Taknemmelighed. Med redelig Flid og fast Haab til Guds naadefulde Bistand skal jeg stræbe efter paa bedste Maade at opfylde de Pligter, som mit Embede fører med sig, at ikke Deres Høyærværdighed og mine Herrer Brødre skulde finde Aarsag at fortryde deres Valg, og jeg bevare en god Samvittigheds Vidnesbyrd inden i mig. Jeg vover ogsaa at haabe, at Deres Høyærværdighed tillader mig, at jeg som uerfaren tør i kritiske Tilfælde nærme mig til Dem for at modtage fornøden Vejledning. — —

Lydersløv d. 23de Aug. 1799.

W. F. Engelbreth¹⁾.

En Række endnu bevarede Breve fra E. til Biskop Balle vidne om, at han har varetaget Provsteembedets Forretninger med samvittighedsfuld Orden. Det samme gjælder hans Præsteembede. Som Exempel i sidstnævnte Henseende kan følgende Tilfælde nævnes. Der var en 23 Aar gammel Karl i hans Sogn, der ikke havde kunnet konfir-

¹⁾ Orig. i Sjæl. Bispearkiv (nu Landsarkivet), hvor Præsternes Vota ogsaa findes.

meres paa Grund af hans fuldstændige Uvidenhed og Uvillie mod overhovedet at lære noget, end ikke de allerførste Begyndelsesgrunde af Læsning, skjønt han just ellers ikke var Idiot. Engelbreth paatog sig da selv det utaknemmelige Arbejde gennem et halvt Aar eller mere at forsøge at lære ham at stave og ellers at bibringe ham nogen Kundskab; men uden Resultat. Man skulde synes, at dette Arbejde kunde han have overladt til Skoleholderen, men denne havde allerede forsøgt sine Kræfter, og da Fyren endte med at udeblive fra Skolen, havde han heller ikke kunnet udrette noget¹⁾.

Et andet lille Træk fra Engelbreths første Præstetid, vidnende om hans levende Deltagelse i Medmenneskers Nød, er af Fr. Nygård (o. 1887), efter en af de ældste Sognebeboeres mundtlige Meddelelse, optegnet saaledes²⁾:

»Det var Nytaarsmorgen 1803. Der blæste en forrygende Storm. Et hollandsk Skib strandede paa Højstrup Rev i Lyderslev Sogn. Der ligger en lille By, Lund kaldet, noget nedenfor ved Stranden i samme Sogn. Bønderne i den har fra gammel Tid været en kraftig Slægt. De Lund Bønder stod udenfor og saa' Strandingen. Og strax blev der gjort Forsøg af dem paa at sætte ud fra Lund Strand med en Baad for at komme de Skibbrudne til Hjælp. Men Baaden blev stadig af det stærke Bølgeslag kastet mod Land igjen. Bønderne blev derfor enige om at læsse Baaden op paa en Vogn og køre om til Stranden udfor Højstrup. Herfra gik de saa atter ud for at hjælpe de Nødlidende. Præsten Engelbreth var imidlertid kommet til Stede. Han gik stadig frem og tilbage paa Strandbredden og vred sine Hænder, men i Bøn til Gud. Ogsaa her blev Bøndernes Baad første Gang slaaet mod Land. Fra Skibet hørte de stadig Klageraab. Men nu forsøgte andre af de

¹⁾ Engelbreths Skrivelse af 24. Jan. 1806 til Biskop Balle (i Landsarkivet).

²⁾ Hist. Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysning, udg. af P. la Cour o. fl. VIII, 190—2.

Lund Bønder at naa derud. Engelbreth gik bestandig frem og tilbage og bad. Men da Baaden flere Gange saa' ud til at være kuldsejlet derude paa det oprørte Hav, og da Tilskuerne i Land tilsidst var enige om, at det nu var ude med dem, saa bød Engelbreth dem Guds Fred og tog hjem for at holde Nytaars-Prædiken i Kirken. Her holdt han da Bøn for de Sjæle, som han troede var omkommen i Bølgerne. Men det viste sig, at Lykken alligevel havde været med dem. De fik frelst syv Mand af det hollandske Skibs Besætning. Paa Kaptajnen nær frelstes de alle. Skibsdrengen drev om paa en Planke, men blev grebet i Nakken og blev taget op i Baaden. Medens det øvrige Mandskab rejste hjem til Holland, blev han i Lund til sin Dødsdag.

Da Engelbreth fik at vide om den lykkelige Redning, priste han i et Mindedigt de Lund Bønders Heltedaad. En Opskrift af dette Digt har ikke været til at finde. Men for et Par Aar siden levede der en gammel Kone i Lund, en Datter af en af dem, som var med Nytaars-Morgen 1803, hun kunde med stor Livlighed gengive Sangen. Og hun havde en egen Tone, hvorpaa den blev sunget.

Præsten Engelbreths Mindedigt lød saaledes:

Lyd højt min Glæde, stem min Sang
til Fædrelandets Hæder,
at selv den ringe Bondemand,
som sjældent Hav betræder —
da han saa Manden stedt i Nød,
saa heltemodigt Bølgen brød,
stormodig trodser Storm og Død
og den Søfarne frelser.

Der stod et Skib for faldne Ror,
løsrevne Sejl og Master,
dets Mandskab ingen Redning ser,
da Bølgen det antaster.

Det saa' de Mænd fra Højstrup Gaard,
de Baaden ud af Revet faar,
men Baaden ind mod Landet slaar
og trodser deres Styrke.

I Venner kjær! I Dødens Stund
vi Brødre bi mon stande,
saa talte Bønderne fra Lund
og satte ud fra Lande.
De modig gennem Bølgen brød
og lykkelig den Glæde nød
at bringe gennem Storm og Død
de ubekjendte Venner.

Hvor finder Frankrig, Engeland
til slig en Handel Mage,
som her i Danmark, hos den Stand,
hvis Sønner er saa brave,
at selv de søuvante Mænd
begive sig paa Bølgen hen
og komme glade hjem igjen
med syv befrelste Venner.

Hav Tak, hav Tak i ædle Mænd
blandt Danmarks kjække Sønner!
I hædres med Medallien,
som ædel Daad belønner.
Og hver en Sømand paa sin Stavn
skal sjunge højt om eders Navn,
Hans Hurraraab i hver en Havn
skal signe eders Minde.

Det er ikke usandsynligt, at Versene har lidt noget Havari i de mange Aar, i hvilke de ere forplantede ad mundtlig Vej. Men forøvrigt var Befolkningen i Stevns Herred ikke ukjendt med denne Bevaringsmaade af folkelig Poesi, som bl. a. fremgaar deraf, at da Svend Grundtvig

begyndte at indsamle gamle danske Folkeviser, fik han »en fortrinlig Række af Optegnelser« fra en Dame, som ikke ønskede sig navngivet¹⁾; men denne Dame var en af Provst Engelbreths Døtre.

Som Provst i Stevns Herred faldt det i Engelbreths Lod 1802 at indsætte den til Sognepræst i Spjellerup og Smerup kaldede Kandidat Jacob Peter Mynster i dennes Annexkirke, der ligger i Stevns Herred, medens Hovedkirken ligger i Faxe Herred. I denne Mand, der sad inde med saa stor Begavelse og saa alsidig videnskabelig Udvikling, vandt Engelbreth siden en Ven, med hvem Omgangen var til megen Glæde og Bestyrkelse for ham. Mynster har jo selv, med Henblik til Brydningstiden i sit aandelig Liv, sagt: »Engelbreth var en Mand af Kundskaber og videnskabeligt Drift. I vort Samlivs Tid uddannede vi os med hinanden, og jeg tror, at ethvert Fremskridt, jeg gjorde i kristelig Erkjendelse, ogsaa blev hans. Han var en formuende Mand, havde en vakker Familie, et godt Bibliothek, og anskaffede sig stedse flere Bøger, som ogsaa kom mig til Gavn²⁾. Saaledes havde jeg dog een, med hvem jeg kunde tale om de Anliggender, som ikke hørte til Dagens Konversation«³⁾. — Efter at Mynster 1811 var kaldet til Kjøbenhavn, indledes en Brevvexling mellem dem, der fortsattes gennem en lang Aarrække og giver betydelige Bidrag til Kundskab om de aandelige, videnskabelige og kirkelige Strømninger her i Landet og tildels ogsaa i Udlandet. Var den ene af dem kommen i Besiddelse af et mærkeligt theologisk Skrift, meddelte han det gjerne til den anden, idet han udtalte sin Dom derover, hvilket kunde give Anledning til en lærerig skriftlig Tanke-

¹⁾ Danmark gl. Folkeviser udg. af S. Grundtvig I, Forord S. XII.

²⁾ At Engelbreths vel forsynede Bogsamling ogsaa i den senere Tid har tildraget sig Opmærksomhed, ses af E. H. Tregders Haandbog for Reisende (1824) S. 274, hvor »Provst Engelbreths betydelige Bibliothek« nævnes som noget mærkeligt.

³⁾ Mynster, Meddelelser om mit Levned, S. 147.

udvexling. At Mynster især var den meddelende, var en naturlig Følge af hans Ophold i Hovedstaden og lettere Adgang til de bedste Kilder¹⁾.

En anden Nabo, med hvem Engelbreth kunne forhandle videnskabelige og theologiske Emner, fik han, da C. A. Bjørn 1799 blev Præst for det nærliggende Vemmetofte Kloster²⁾. Ellers var han jo mest henvist til Brevvexling med Fagfæller, og blandt disse især G. Zoega i Rom og Fr. Münter i Kjøbenhavn. Zoegas Breve vise, at Engelbreth ingenlunde havde lagt sine koptiske Studier paa Hylden³⁾. Men Vanskelighederne ved at skaffe Resultaterne for Lyset vare store, bl. a. fordi de krævede Anskaffelse af et tilstrækkeligt Apparat af koptiske Typer.

Fra Aaret 1803 haves i L. M. Wedels »Indenlandske Rejse« (II, 141—2) følgende Bemærkning om Lyderslev: »Den nuværende Præst, Hr. Engelbreth, har rejst meget og opholdt sig i Rom, og været særdeles yndet af den lærde Cardinal Borgia. Præstegaarden er overmaade smuk, nys opbygget og skjønt møbleret. Anlægget i Haven lover noget ikke just almindeligt. Her er en prægtig Kornegn og velhavende Bønder, især i Lund, der ligger nær ved Stranden, hvor Skibe undertiden forulykker« — vistnok en Hentydning til den ovenfor omtalte Stranding.

I sin Biografi af Arkæologen P. O. Brøndsted fortæller Mynster, hvorledes han gjorde Bekjendtskab med denne interessante Personlighed, der ogsaa var en Ven af Engelbreth. Mynster mødte Brøndsted første Gang i Kjøge, hvor de tilbragte en behagelig Aften med hinanden. Samtalen forlængedes til ud paa Natten, og næste Dag fulgtes de ad til Spjellerup, hvorfra Brøndsted, som Mynster siger, »drog

¹⁾ Se Mynsters Breve til Engelbreth i Kh. Saml. 4. R. IV. Enkelte af sidstnævnte Breve til Mynster er meddelte af dennes Søn i hans Udgave af Faderens Breve.

²⁾ Se Mynster, Medd. om mit Levned, S. 147.

³⁾ F. G. Welcker, Zoega's Leben II, 291—1. 300—1. 304—8.

til min Nabo og vor fælles Ven, Provst Engelbreth i Lyderslev«. Sammesteds fortæller Mynster: »1804 foretog Brøndsted den første af sine mange Rejser i Udlandet. Han ledsagede nemlig sin Ven og Frænde¹⁾, Provst Engelbreth, paa en Baderejse til Driburg. Her var hans livfulde Omgang til Opmuntring, saavel for hans Rejsefælle, som for andre Badegjæster under det ellers ikke interessante Ophold. Rejsen til Driburg gik over Hamburg og Hannover; siden besøgte Cassel og Göttingen²⁾. Om Engelbreth deltog i den sidste Del af Rejsen, fremgaar dog ikke bestemt af Beretningen, men er ret sandsynligt.

Grunden til, at Engelbreth gjorde den nævnte Rejse, var en Nervesvækkelse, hvorefter han i sine yngre Aar led — vistnok en Følge af Overanstængelse. Følgende Ansøgning til Biskop Balle giver nærmere Oplysning bl. a. om Rejsens Udstrækning i Tid, og om hvorledes E. havde tænkt at faa sit dobbelte Embedes Forretninger besørget under sin Fraværelse:

Underdanigst!

Da jeg, for at see mig restitueret efter en langvarig og tildels endnu ikke overvunden Svaghed, ønskede at gjøre en Rejse til Tydskland for dels ved Rejsen selv, dels ved Brug af Badet i Pyrmont eller Nenndorf at vinde igjen min Helbred, henvender jeg mig i pligtskyldig Underdanighed til Deres Højvelbaarne Højærværdighed med underdanigst Begjæring, at Tilladelsen til denne Rejse, som jeg om kort Tid ønskede at tiltræde, maatte mig i 3 à 4 Maaneder forundes, mod at jeg lod Embedet i min Fraværelse besørge af en ordineret Mand, saaledes at Menigheden ej skulde have nogen Aarsag til Anke. I Henseende til de provstelige Forretninger i min

¹⁾ Det er os ikke bekendt, hvorledes Engelbreth stod i Slægtskab med Brøndsted. Men dennes ældre Halvbroder, Gert J. Br. (om hvem mere ndf. 294 ff.), hørte til Engelbreths nærmere bekendte og besøgte ham i Lyderslev, hvor han 10/3 1797 skrev i Stam-bogen (den sidste Antegnelse i samme).

²⁾ Mynster, P. O. Brøndsteds Biographi, S. 11—12.

Fraværelse, da tager jeg mig den underdanige Frihed at foreslaa Hr. Nannestad i Storehedinge til under mit Ansvar at forestaa de med Provstiet forbundne Forretninger. Vel kunde det synes, at det maatte være en Fornærmelse for Sognepræsten i Storehedinge, Hr. Wøldike, at han ej af mig foresloges; men dels haver Hr. Nannestad som min Slægtning¹⁾ og Ven oftere i min Svagheds Tilfælde understøttet mig med sin Hjælp, ikke blot ved Skifter²⁾, men og ved andre provstelige Forretninger, dels er han Assessor i Skifteretten og haver megen Øvelse i de til Provstiet henhørende Forretninger. Der- som jeg nu vil forbigaa ham i dette mit underdanige Forslag, maatte det synes, som var jeg misfornøjet med det, jeg hidtil havde betroet ham for mig at besørge. Jeg tror heller ikke, at hans Stilling i Storehedinge som Capellan kan være nogen Aarsag til at vælge en anden i hans Sted, da han tillige er Sognepræst i Højrup, og her ej er Spørgsmaalet om hans Udnævnelse til endelig Provst, hvorved mueligt Sognepræsten kunde tro sig fornærmet, men kun om Udnævnelse til, om jeg saa maa kalde det, min Legatus a latere. — Min underdanige Begjæring er derfor til Deres Højvelbaarne Højærværdighed, at Hr. Nannestad maatte constitueres i min Fraværelse til paa mine Vegne at besørge de provstelige Forretninger, forsaavidt de ej kunde udsættes til min Hjemkomst, som jeg formoder, i September. Jeg lader tillige medfølge Ansøgning til det Kongelige danske Cancelli om Rejsepas, som jeg underdanigst beder af Deres Højvelbaarne Højærværdighed attesteret.

Kbhvn. d. 25. Maj 1804.

W. F. Engelbreth³⁾.

¹⁾ Det er os ikke bekjendt, hvori dette Slægtsskab bestod. Men F. E. Nannestads Fader var fra Trondhjems Stift, hvorfra ogsaa Engelbreths Slægt stammede.

²⁾ Paa den Tid vare Provsterne endnu Skifteforvaltere i Præsters og Degnes Dødsboer.

³⁾ Orig. i Landsarkivet. I en Skrivelse af 26. Maj s. A. beder Engelbreth Bogholder Strøm at underrette Biskoppen om, at Besørgelsen af de præstelige Forretninger i hans Fraværelse vilde blive overtaget af Hr. Schrøder, personel Kapellan hos sin Fader, Provst Schrøder i Ringsted.

Medens Engelbreth var paa Baderejsen, kom Biskop Balle paa Visitats til Lyderslev, hvorom i hans Visitatsbog findes følgende Antegnelse:

„1804, 22. Juli: Lyderslev og Frøslev.

Sognepræsten, Hr. Provst Engelbreth, var med kgl. Til-ladelse rejst til Badet for at faa sin Sundhed ophjulpet. I hans Sted prædikede Capellan pro persona Hr. Schrøder . . . tydelig og opbyggelig. Han catechiserer og messer godt. Deg-nen Msr. Drabitzius¹⁾ synger meget godt og catechiserer fermt. Ungdommen udviste i Almindelighed god og forstandig Kund-skab“ (osv.).

Skjønt det næppe kan betvivles, at Rejsen i Brønd-steds Selskab har været til megen Oplivelse for Engel-breth, bragte den ham dog ingen varig Helbredelse. Der-ved modnedes hans Beslutning om at frasige sig Provste-embedet, der til Tider kunde volde ham ikke ringe Be-svær. Han havde allerede foreløbig talt med Biskop Balle om Sagen. Men skjønt denne nødig vilde give Slip paa paa ham, fastholdt han sin Beslutning, saa meget mere som hans daarlige Helbredstilstand gjorde en ny Baderejse fornøden. I den Anledning tilskrev han Biskoppen føl-gende Brev:

Underdanigst!

Saa smigrende end Deres Højvelbaarne Højærværdigheds ytrede Tilfredshed end er for mig, saa vover jeg dog, ledet af flere Grunde, underdanigst at gentage min Bøn om Deres højgunstige Samtykke til ikke for nogle faa Maaneder at maatte overdrage Provstiets Forretninger til Hr. Nannestad, men at maatte nedlægge dem for stedse, og overgive mit Embede som Herredets Formand til den, mine Herredsbrødre maatte vælge,

¹⁾ Siden 1796 var Student Melchior Augustinus Drabitzius (forhen Sognedegn i Hjembæk og Svindinge) Sognedegn i Lyderslev og Frøslev samt Skoleholder i Lyderslev. Han var gift med Anna Teilmann, Datter af Engelbreths Morbroder, Præsten Hans Teil-mann i Tølløse.

og Deres Højvelbaarne Højærværdighed autorisere. Thi Haab om nogensinde at erholde fuldkommen Helbred har jeg for lang Tid siden opgivet, og ingenlunde vover jeg at haabe mere end nogenledes taalelig Helbred, og det endda kun maaske. Og om jeg end *favente Deo* ved Rejsen naaede denne, vilde jeg dog dermed kun være lidet skikket til at udføre mere, end hvad mit Kald som Præst for en talrig Menighed kunde fordre af mig, og jeg med redelig Villie vil gjøre, saalænge Gud under mig Kraft dertil.

Trykket af Nervesvaghed skylder jeg desuden mig selv og min talrige Familie at undfly Bryderier saa meget mueligt; thi disse, som en anden med et stærkere Nervesystem vilde betragte med Ligegyldighed, blive ofte højst krænkende for den nervesvage, og hvor ofte kan ikke Provstiets Forretninger give Anledning dertil, og gjøre for den svage Byrden langt tungere, end den virkelig er.

Dersom, hvilket jeg har Grund til at formode, Hr. Nannestad kunde blive udnævnt til Herredets Formand, har han dog selv det Haab, at det skulde befordre hans Forflyttelse, og hvormeget vilde jeg ikke ønske det for ham som min Ven.

Disse ere de Grunde, hvorfor jeg gjentager min underdanige Ansøgning om at maatte blive cntlediget fra Provstiets Forretninger, og haaber af Deres Højvelbaarne Højærværdigheds Deltagelse i mit Vel, at den maa finde Deres Højgunstige Samtykke.

Lydersløv d. 6te Marts 1806.

Underdanigst
W. F. Engelbreth¹⁾.

Resultatet blev, at E. i Foraaret 1806 nedlagde Provsteembedet, og at F. E. Nannestad overtog Forretningerne, efter at Herredspræsterne havde givet ham deres Stemme²⁾.

¹⁾ Orig. i Landsarkivet.

²⁾ Nannestad opnaaede 1809. efter i 20 Aar at have været resid. Kapellan i Storeheddinge og Sognepræst i Højrup, endelig den af ham højlig attraaede Befordring, da han blev den afsatte Henrich Ussings Eftermand i Lille Lyndby og Ølsted. Herredsprovsteembedet blev nedlagt 1807, da Præsten M. F. G. Bøgh i Præstø (1810 i Herfølge) blev Amtsprovst i Præstø Amt.

Nu kunde E. tiltræde den paatænkte Rejse, over hvilken han har efterladt en udførlig Dagbog.

For hundrede Aar siden havde man større Lyst til at føre Rejsedagbøger, end de fleste nu har, da man i største Hast med Jernbanerne gennemfarer store Strækninger. Den Gang maatte man som oftest liste sig frem til Fods¹⁾ eller med simple Befordringer ad daarlige Veje, hvorved man dog fik Lejlighed til at gjøre mange lagttagelser, som nu undgaa den Rejsendes Opmærksomhed. Vi have i vor Litteratur flere Prøver paa Dagbøger fra hin Tid. Et klassisk Exempel er Baggesens Labyrinth; ogsaa L. Engeltofts og andres Rejsebreve indeholde gode Prøver paa Dagbogstilen. Engelbreths Dagbog, der har ikke ringe Lighed med A. C. Hviids »Udtog af en Dagbog holden i Aarene 1777—80«, kan vel ikke stilles i Linie med ovennævnte, særlig fordi hans Rejses Maal var saa begrændset, men den indeholder dog adskilligt, der karakteriserer Forfatteren og viser, at han havde aabent Øje for alt, hvad mærkeligt han fandt paa sin Vej. Et kort Uddrag af denne Dagbog skal derfor her meddeles. Særlig kan fremhæves Engelbreths Møde med Adam Øhlenschläger og Samliv med ham mod Slutningen af Rejsen.

Dag-Journal

holden af W. F. Engelbreth, Aar 1806.

Torsdagen d. 8de Maj om Morgenens Kl. 9 rejste jeg i Selskab med Brøndsted²⁾ og Zeuthen³⁾, som vare mødte

¹⁾ Et ret mærkeligt Exempel paa den Tids Fodvandring afgiver den som Statsminister siden bekendte Greve Conrad Rantzau til Breitenburg, der som ung Mand, kun ledsaget af en Tjener, gennemvandrede en stor Del af Europa.

²⁾ Gert Johannes Brøndsted var 1800—08 Præst paa Askø. Om ham findes meget i »Portrætmalerens Dagbog«, udg. af Jul Clausen og P. Fr. Rist. Han var ældre Halvbroder til den berømte Arkæolog P. O. Brøndsted.

³⁾ Jens Rasmus Zeuthen var 1798 til sin Død 1814 Præst paa Fæmø (s. foran S. 260).

Aftenen før i Steensbymølle¹⁾, til Vordingborg. Under behagelige Vennesamtaler med disse mine gamle Venner gled Tiden muntert til Vordingborg Færgesgaard, hvor vi ved et Glas god Rinskvind drak sjællandske Venners Skaal, og under en herlig Medbør stod fra Land for at sejle til Femø i en stor med Dæk forsynet Sejlsbaad tilhørende en Mand paa Femø, og gled Skibet langs den dejlige Kyst med hastig Fart, da det kulede raskt. Præsten Zeuthen havde taget noget Proviant og Vin med sig, som vi satte i Requisition, men fandt, at Folkene havde fortæret det meste deraf. Imidlertid var der dog nok til at mætte vor Hunger, og under Spøg og Latter erindrede vi det gamle Ord-sprog: Den Mad, der er paa Skibet, føder Folket. En ved Navn Thustrup, Degn paa Askø, var med, en homo loquacissimus; men da vi vidste hans Svaghed, indlod vi os saa lidt som mueligt med ham. Om Eftermiddagen Kl. 3 kom vi til Femø, hvor Præstens Vogn mødte os, for at kjøre os op. Øen er ganske skovløs, men synes at være af en god Jordart. Den har 2 Byer, Nørre- og Sønderby; de ere udskiftede; men da de som Selvejere nødig vilde flytte ud, og kun 2 i den ene og 6 i den anden bekvemmede sig dertil, havde deres Jorder faaet en smal, langstrækkende Form, som i mange Henseender aldrig kan blive Besidderne fordelagtig. Kløversæden er højst ubetydelig, dog saa jeg en skøn Kløveravl hos en Mand, men efter Præstens Sigende og den eneste, som ret bekymrede sig derom. Bygningernes gode Tilstand synes ellers at forraade Velstand hos Beboerne. — — Efter at have spist et Vennemaaltid hos min gamle Ven fulgte vi ad til Askø, hvorhen vi havde strygende Vind; over de saakaldte Drænge bleve vi dygtig skumplede. Grunden om Askø gaar meget langt ud, og næsten $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej maatte Brøndsteds Vogn møde os ude i Stranden. Kl. halv 9 kom vi til Askø Præstegaard, en liden Residens, men hvor vi mødte det bed-

¹⁾ Her boede en Halvbroder til Engelbreths Hustru (s. foran S. 260).

ste, der kan møde en i et Hus indtrædende, en blid Kone, min Vens rare Charlotte. Til langt ud paa Natten bortsladrede vi Tiden i Vennesamtaler, da vi endelig forføjede os til Hvile.

Fredagen den 9de. Det smukke, blæsende Vejr vedvarer, og skrap Kulde med det. Askø er vel saa bar som Femø, og Beboernes maadelige Bygninger tilkjendegive mindre Velstand, som ogsaa er Tilfældet. Femø er omtrent 1 Mil lang og toner højt i Søen; men Askø er mindre med langt udstrækkende Grunde. Paa Femø er 42 Gaarde, men paa Askø kun 14 hele og nogle faa halve og $\frac{1}{4}$ Gaarde. Folket paa Askø er vildt, og Brøndsteds redelige Bestræbelser for at fremme det gode finder megen Modstand, især i Henseende til Skolevæsenet, som dog nu ved Brøndsteds vedholdende Bestræbelser er ret godt organiseret, og Ungdommen inddelt i Classer, af hvilke Præsten læser for den første. Men Fortrydelsen mod Præsten var saa stor, at de vovede at tilskrive ham, at det var bedre, der var hængt en Møllesten om hans Hals, og han var sænket i Havets Dybhed. Sed constantia omnia vincit. Imidlertid er han hjertelig kjed af at omgaas disse Mennesker, med hvilke han slet ikke kan harmonere, saa meget mindre som Birkedommer Montagne paa Fejø, deres jordiske Gud, er hans Uven og ophidser dem til at sætte sig mod Præsten, hvor de kunne. Jordbunden paa Askø er god for Hvede og paa nogle Steder for Rug — denne sidste stod slet, og den første ikke godt. En Del pløjede Rugen om, som laa oven paa Jorden med Rod og alt, hvilket formodentlig kom deraf, at da de pløje deres Jorder, selv hvor de ere lette, for ofte, gøres Jorden derved askeagtig, saa den paa dette Blæsenborg flyver fra Sæden, og lader den med Rod og alt bar over Jorden : uden Redning. Bønderne vil her ikke vide af Udskiftning, og derfor er Kvægdriften i Særdeleshed usel; ellers frembringer Øen god Hvede og Rug; men da den kun paa nogle Steder er leret, pløje de den saa ofte, at den sandagtige Jord

bliver derved asket og enten løber eller blæser fra Rødderne. Præsten Z. med hans brave Kone forlod os om Eftermiddagen for at krydse tilbage til Femø. Vi traf Aftale med en Baadfører, den anden Formiddag at føre os til Oureby, og Aftenen tilbragte vi under Vennesamtaler, fornemmelig religiøse, om Bibelens Vigtighed og Værd til at trøste, opmuntre og lede Mennesket, som stedse hernede maa vandre i Tro og Haab, om han skal finde Tilfredshed.

Løverdagen d. 10de. Blæsten vedbliver. Kirken paa Askø er en lille daarlig Kirke, lav med Fjælleloft, og indeholdende intet mærkværdigt, det maatte da være en Chr. 3's Bibel og nogle under Loftet hængende gamle Skibe. Kl. 12 forlod jeg Brøndsteds elskværdige Familie, og da han venskabelig havde lovet Følgeskab til Nysted, stak vi fra Land med god Vind og kom snart ind under Lolland; men her blev Vinden haard, og den saa vel som Strømmen os imod, saa vi længe maatte krydse, indtil vi endelig kom til Indløbet af Sækkjøbing Fjord, hvor Ourebygaard ligger meget vakkert. Det maa være en stor Herregaard, thi der er ved den opbyggt prægtige Magaziner. Tilhører Kammerherre Kaas Lehn. I Byen vilde vi have en Vogn for at kjøre til Sækkjøbing; men alle vare, som en Pige paa godt Lollandsk sagde, enten til Plovs eller til Skovs, og vore Bestræbelser var forgjæves. Heldigvis traf vi en Mand, som med et Par Smaakrikker kjørte Vand ned til Skibene, og med ham accorderede vi at føre vort Tøj, da vi selv vilde gaa til Byen, som ligger kun en lille halv Mil derfra. Vi drak The i Kroen, og marscherede da i god Mag til Sækkjøbing. Jorden lod overalt til at være meget frugtbar og stærk, og Vintersæden af Hvede stod ret godt. Herlige store Bindingsværks- og Stenhuse bygger Kaas Lehn til sine Husmænd. Paa den anden Side Fjorden saa man Nielstrups mægtige Skove, som tilhøre Kammerherre Hardenberg, der bor paa Krænkerup.

Sækkjøbing er en lille ikke meget betydelig By. Hos en Kjøbmand, hvis Navn jeg har glemt, fik vi et Glas god

Rinskvin; jeg expederede et Brev til min Kone og gik derpaa med Brøndsted hen at bese Kirken, som var ret lys og smuk. I Choret fandtes 2de Ligstene over Riddersmænd og deres Hustruer; den ene var Jacob Hvittfeld med Frue, Elisabeth Friis; den anden, hvori Stilen var langt ældre og haardere, kunde vi ikke læse videre paa, end Jacobo, da det var Munkebogstaver og meget udslidt. I Sacristiet var et Par Tavler, hvorpaa stod Kirkens Velgjøreres Navne og nogle Efterretninger om Skolen. 2de Portrætter af Præster med underskrevet, den ene: mindst her, den anden: mest hisset. I Saxkjøbing arbejdes for nærværende Tid paa at opmuddre Fjorden, som vilde være meget gavnligt for Byen; men Arbejdet gaar langsomt, og Opsigten skal ikke være synderlig. — Det forekom mig, at de lollandske Physionomier ere meget runde og se ikke ulige store graa Ærter. — Fra Saxkjøbing til Nysted er 2de stærke Mile. Vejen løber ned forbi Krænkerup, siden blev Egnen meget bar. Jeg fandt ellers i Almindelighed Bøndernes Møddinger meget smaa, som forundrede mig, da de i dette fede Land dog sikkert maa avle meget Foder; men formodentlig brænder de det, som saa mange andre Steder. Et Par Steder saa' jeg store Bunker af Qvikgræs, som var revet af Markerne og lagt op ved Husene, formodentlig ogsaa bestemt til Brændsel, og som forekom mig meget følgeværdigt. Hen imod Nysted begyndte man igjen at faa Øje paa nogen Skov, og Kl. 9 kom vi til Nysted og tog ind hos Mackeprang, hvor vi fandt os ret vel. Adskillige lystige Fyre i et Sideværelse gjorde megen Støj, først med Sang, siden med Skraal. Da M. begjærede mit Pas for at levere det til Inspektøren over Smakken, og det var paa Latin, tog en af disse Fyre sig paa at udtyde ham noget af dets Indhold, og undlod sig da saaledes: Hr. W. F. E. heder altsaa Junkeren, og nu slog han en stor Fløjtetralle med Munden med det Udtryk: For S.... han er Provst. Hvorved vi fik os en god Latter i næste Stue. M. gjorde Undskyldning, at han nu, som ofte, var beruset.

Søndagen den 11te efter Thevand gik vi ned til Jagten, og jeg tog Afsked med min brave Ven B. og steg i Jollen med en Lübecker Handelsbetjent, en Jøde og hans Søn og en Landsoldat. Smakken er et nyt, meget vel indrettet Skib, hvor der er dobbelt Kahyt med gode Køjer og i den fornemste en lille Kakkellovn. Skipperen forsynede sig med noget Brød, som efter hans Sigende var det bedste i Nysted; men særdeles uselt var det. Nysted tillige med Nysted Slot eller Christiansholm, en stor Bygning med et Taarn, hvorpaa der synes indrettet som et Observatorium, ligger ret skjønt ved Strandbredden og tager sig meget godt ud fra Søen. Længe maatte vi krydse for at komme ud mellem de mange Grunde, som kun lader et lille Sejlerum aabent. Endelig kom vi ud af Grundene og vandt rum Sø. Med sultne Maver fortærede Lübeckeren og jeg noget daarligt Spegeskinke og det over al Beskrivelse slette Brød; men Hunger er den bedste Kryderi paa Maden; thi det gled hurtigt ned. Sejladsen gik meget godt ved jevn, staaende Medbør; vi beholdt Femern paa højre Haand. Skipperen trakterede os med et Fad Ærter og Oxekjød, som jeg fandt ret velsmagende. — Kl. 5 omtr. ankrede vi $\frac{1}{4}$ Mil fra Heiligenhaven; thi for Grundene kan man ej komme nærmere. Med en stor Baad bleve vi satte i Land og tog ind til Mad. Meyer strax ved Stranden. Da jeg havde drukket The, besøgte jeg Toldforvalter Moritzen, Mad. Rodes Fader, og fandt der en meget vakker Familie, i hvis Selskab jeg ret behagelig tilbragte et Par Timers Tid. Den øvrige Aften tilbragte jeg med at skrive.

(Over Oldenburg og Neustadt rejste E. 13. Maj til Lübeck, hvor han blev et Par Dage, som han med overordentlig Flid benyttede til saa vidt mulig at gennemgaa alle Lübecks Mærkværdigheder, særlig dens Kunstsager, af hvilken han i sin Journal har givet udførlig Beskrivelse og Bedømmelse).

Torsdagen d. 15de. Efter at have gjort alt færdigt i Lübeck rejste jeg bort mellem 6 og 7. Vejen er Sand,

men et smilende Landskab ser man paa den meklenborgske Side, Floden Vacknitz, Skoven, den herlige Gave (?), som nu pryder alt. — — Jeg saa nogle Meklenborger-Piger, hvis Dragt ret behagede mig: smaa tætsluttende Huer med smalle fremstaaende Kniplinger, brune tætsluttende Livstykker og stakkede Skjorter — sunde og muntre saa de ud. Herre Gud! Man ser saa mange af uselt Udseende og bedrøvelige Miner, at man maa vel fryde sig, naar man ser nogle, som fulde af Sundhedskraft kunne synge: Freuet euch des Lebens etc. — I Landsbyen Grünau gjorde min Kusk et Øjeblik Holdt, og da jeg hørte Byens Navn, tænkte jeg strax paa Vosses herlige Luise med »der ehrwürdige Pfarrer von Grünau«. Rejsen til Ratzeburg er meget skøn, da man har Floden, Ratzeburgersee, herlige Bøgeskove, Høje og Dale, som giver hele Omegnen et meget skønt Udseende. Hertil kom ogsaa det overmaade gode Vejr, da det var en fuldkommen Sommerdag, og mange vandrede i fuld Puds til Herrens Hus. Da først faldt det mig ind, at det var Christi Himmelfartsdag, og det gjorde mig ondt, at jeg ej kom i Kirke paa denne for Christne festlige Dag; thi en opbyggelig Prædiken hører jeg med sandt Velbehag; men Guds Ord maa da være deri; thi disse Prækephilosofier kjender jeg for godt til just at agte dem synderlig højt, og at høre dem i Prækener anstaar mig ikke, thi den Præst, som indretter sin Præken kun efter nogle faa enkelte, medens Pluraliteten gaber og forstaar intet, er enten af dem, som ere opblæste af egen Vidskab og foragte den største Del af sine Tilhørere, for at en enkelt skal høre og beundre hans philosophiske Orden og Tydelighed og høje Aands Flugt, eller det er en, som i Grunden betragter Christendom og den hellige Skrift som noget, kun Pøbelen bør holde sig til, men som dog finder, at et godt Levebrød under foragtet Christendoms Kaabe er vel en Hyklermaske værd.

(Fra Ratzeburg gik Rejsen over Lüneburg og Celle til Hannover, som E. naaede 17. Maj. Af Bemærkninger under

hans Ophold her kan følgende anføres): Om Eftermiddagen travede jeg omkring paa Volden. Betragtede nøje Leibnitz's Monument — et prægtig philosophisk Hoved. Glædede mig over nogle smaa Børn, som legede. Det er mig et inderlig behageligt Syn at se smaa Børn. Her falder mig min egen Børneflokk i Tanker, og altid ender Tanken med min gode lille Conradine¹⁾. Algode Gud! lad mig samles hist med hende, den fromme, uskyldige, salige i det Bedre! og stille Vemod gyder sig over mit hele Væsen. — Gik siden ud til General Walmodens Havehus for at bese hans Kunst- og Malerisamling (der beskrives). Gik siden ind paa et Tractørsted, hvor mange vare samlede, deriblandt nogle Studenter fra Göttingen, hvis Tale om Studenterstreger bragte mig hin Tid, som jeg altid tænker mig med stille, inderlig Glæde, i Erindring. Naar jeg undtager min Families Kreds, ved jeg intet Sted, min Sjæl dvæler med saa megen Inderlighed ved, som ved Göttingen, selv ikke det herlige Rom; muligt fordi jeg veed med Vished: der kommer jeg aldrig mere; men om Göttingen har jeg dog Haabet: der kan jeg dog komme hen til gamle, agtede Lærere.

Søndag d. 18de Maj. Efter at have sovet en dygtig Søvn, som jeg efter disse Dages Strabadser havde nødig, fik jeg mig en god Kop The, klædte mig paa og gik i Kirke, in neuer Kirche, som er strax ved. Her ere Kirkerne ikke saa tomme som hos os. Præsten prækede over Dagens Evangelium, men hans Præken behagede mig ikke, paa et Par Steder nær. Den var for tør, ingen ret Følelses Ild, og meget lidt af Guds Ord, som dog efter min Overbevisning giver Præstens Tale Fynd og gjør, at den trænger ind til Hjertet. Om jeg tiere skulde gaa i Kirke i Hannover, gaar jeg ikke did. Her læses ikke Fadervor før Prækenen. Efter Prækenen takkes Gud for de Koner, som ere

¹⁾ Denne Datter, opkaldt efter E.s første Hustru, var død i en Alder af o. 3 Aar.

forløste, og nævnes enten det er en Dreng eller Pige. Der læses ingen Herrens Velsignelse til Slutning. Præsten har en sort Kjole med en Kappe bag. — — Endnu haabe mange Hannoveranere, at Preussen ikke beholder Hannover; paa hvad Grund maa Gud vide; thi jeg ser ingen, hvorfor de ikke skulde beholde det. Hørte ved Bordet, at General Walmoden vil sælge sit Havehus med Have og hele sin Samling for 60,000 Dlr.

(Fra Hannover begav E. sig til det egentlige Maal for Rejsen, Bade- og Kurstederne Nenndorf, Pyrmont og Driburg, hvor han tilbragte c. 1½ Maaned. Han foriæller udførligt om Opholdet her, om Egnen og dens Befolkning, og om de Mennesker, han traf, deriblandt adskillige betydelige Personligheder, med hvem han havde behagelig Omgang under den ellers trivielle Brøndkur, deriblandt en Caspari, som han kjendte fra sit tidligere Ophold i Göttingen. Lyspunkterne i hans Tilværelse var de Dage, da han fik Breve fra sin med varm Kjærlighed omtalte Hustru, der kunde melde, at alt stod vel til i Hjemmet. Som Prøve kan følgende, skrevet kort efter Ankomsten til Driburg, anføres):

Løverdagen d. 14. Juni. Et Brev fra min elskede Hustru satte mig i særdeles godt Humør. Gud være evig lovet, alt er vel hjemme. Talt paa Apotheket med Lægen i Driburg, Dr. Becker, en ung Mand, som lader til at have gode chemiske Kundskaber. Efter Kl. 4 gik jeg til rothem Hausse, forbi Mollen Satzen, i hvis Nærhed der skal være en Svovl-Kilde. Vinterkornet omkring Satzen staar usædvanlig godt. I Skoven kom jeg i Snak med en Hyrde, som drev en Flok, som han sagde omtr. 100 St., og græssede i den Del af Skoven; men naar jeg undtager det om 100 Køer, forstod jeg næsten slet intet af hvad han sagde, et yderst barbarisk Sprog. Efter en ret behagelig Tour gennem Skoven kom jeg til rothem Hausse, der ligger meget behageligt om Sommeren i en stor med Skov og Bjerge omgiven Eng; men ensomt maa der være

om Vinteren. Manden var en morsom Mand. Da jeg havde drukket mig et Glas fortræffeligt Vand, som var ægte Qvælgelse for mig, stoppede jeg min Pibe og fulgte med Mandens Datter, ved Navn Therese, til en Kilde, som ligger i Engen 1 Fjerdingvej derfra, og skal have nogen Lighed med Driburg. Det smager næsten som Driburger Vand, men synes at indeholde langt mere fix Luft; muligt det kommer af de mange forraadnede Vegetabilia, som ligge i den; thi den er ganske fuld af Mudder; naar jeg stak min Stok ned igjennem Mudderet, vældede den fixe Luft meget stærkt op. Gik derfra hjem i al Magelighed. Datteren kjendte mig igjen, at jeg havde været der for 2 Aar siden, og at hun havde vist os Vej (jeg var der med Præsten Friderici). Det var en herlig Aften, da jeg gik hjem, og den varme Dunst, som laa over Dalen, bebudede en varm Morgen. Overvundet af Sønnen gik jeg i Seng henimod Kl. 10, efter længe at have staaet i mit Vindue, glædet mig over den herlige Udsigt i Dalen Driburg og det graa Iburg, hvis Spids man kan se, og anstillede Betragtninger over Fortid og Nutid. Da bestred de stridbare Saxer fra Iburg Frankerne under Carl den store, ligesom rimeligvis Slaget mellem Herman og Varus ikke er holdt ved Pyrmont, men i Nærheden af Driburg — og nu hersker her Dumhed, Svinskhed i højeste Grad, Uselhed, og Germanernes Sønner stønne tungt under Gallernes Aag. — — Det er skrækkeligt alt det Betleri, der hersker; man kan ikke gaa 10 Skridt uden at forfølges, og forfølges uophørlig af Betlere.

Mandagen d. 16de. Qvælt uophørlig af Faarekyllinger, som rundt omkring intonerede en Concert, kunde jeg kun lidet sove, og følte desuden mit gamle Onde, jeg nu længe har været fri for, saa først mod Morgenstunden faldt Sønnen ret over mig. — — Havde en lang Samtale ved Bordet med Secretair Schrader om Religion og Religionstvivl og Aarsagerne til den Overhaand tagende Indifferentisme, som tildels skyldes den nyere Theologi. Spadserede kun

lidet, da jeg har besluttet at bade mig ogsaa om Eftermiddagen, dog kun $\frac{1}{2}$ Time; gik mig efter Aftensmaden en lille Tour i det dejlige Vejr. Excerperede den øvrige Del af Aftenen; men det gik kun maadelig; thi jeg blev meget søvnig efter Badet.

Tirsdagen d. 17de havde et Besøg af Hofmedicus Jordan, som kom igaar; hans Kone er ikke med; har faaet Tvillinger. Han raadede mig at vedblive den dobbelte Badning. Spadserede om Formiddagen til det nedlagte Trap-pister-Kloster, som nu er en Pagtning tilhørende Hr. von Siersdorff, som ejer et Gods her, paa hvis Grund Brønden ligger. Dog har han denne i Pagt af Regjeringen, i de første 20 Aar for 20 Louisdorer, siden 40 Ldr. og til Staden Driburg omtr. 5 Ldr., bekræftet baade af Fyrsten og Landstænderne, saa den preussiske Regjering ikke har kunnet tage Brønden, saa gjerne den end ønskede det. Her var en meget øde, sumpig Egn, da Fyrst-Biskop Fyrstenberg havde for 100 Aar siden begyndt at tage sig af Brønden. Men det geraadede igjen i Forfald, og Brøndens Renomé forsvandt. Da Hr. v. Siersdorf købte Brønden, havde en Mand den i Pagt og havde engang forsendt omtrent 10,000 Bout. Der var et uselt Hus byggt over den med et Par Kamre og et Par Badekar; det var alt; von Siersdorff lod Brønden rense [og] fuldkomment beklæde. Den er 18 Fod dyb. Lod bygge et 8kantet Brøndhus, som Omegnens Folk vilde bestorme, fordi det skulde lukkes om Aftenen, men faldt i Rolighed, da nogle bleve straffede. Forsendelsen af Vandet er nu mellem 60 og 70,000 Bout. Deres Skadelyst gik i Begyndelsen saa vidt, at i en Nat blev alle unge til Alleer plantede Træer omhuggede. Siden har Hr. v. Siersdorff immer forøget Anlægene, men maa nu aarlig bygge til, da Brøndgjæsternes Antal aarlig voxer. Saaledes har han, siden jeg var her sidst, tilbygget et Galleri, hvor der er en Gang neden under, og oven over store Værelser til høje Personer, som og ovenover igjen Værelser til Domestiker, og desuden en skøn Bygning

af Sten, hvor han selv vil bo i nederste Etage, og den øverste indrettes til fyrstelige Personer. Gjorde om Eftermiddagen en Visit hos Fru von Siersdorff, spadserede siden til min Badetid. Befandt mig for øvrigt ikke vel; min Mave er meget utilfreds, uden at jeg veed Aarsagen.

Onsdagen d. 18de Juni fandt mig meget ilde efter at have drukken The, saa nu blev Aarsagen tydelig for mig, hvorfor jeg saa længe har fundet mig ilde, og jeg maa nu lade min Thedrikken fare. Efter Jordans Raad valgte jeg Bouillon. Besteg efter Badet Steinberg, som ligger strax ved Brønden. Det er temmelig højt, synes at bære Spor ovenpaa, at der fordum har staaet en Borg, dog er det kun maaske. Man har derfra en ret vakker Udsigt over Driburger-Dalen og et Par omliggende Dale, og jeg gav min Fantasi frit Spillerum i den friske Bjergluft. — — Gjorde siden Bekjendtskab med en ny ankommen Brøndgjæst, Amtsskriver Flügge fra det Hannoverske, en meget artig ung Mand, men som ser meget svagelig ud. Aftenbadet var temmelig koldt at stige ud af, og jeg frøs ikke lidt. En lille Tour efter Aftensmaden paa Rosenberg og Vejen til Brakel gjorde mig igjen varm. Men Arbejdet ved Hjemkomsten vilde slet ikke gaa, thi jeg blev strax søvnig, og da det var koldt, gik jeg tidlig i Seng. — —

Fredag d. 27de. Morgenens varm og skøn, men Eftermiddagen regnfuld. Læste Hr. v. Siersdorffs i højeste Grad interessante Bemerkungen auf einer Reise durch die Niederlande nach Paris, som er rig paa de fineste Kunstbemærkninger og mange andre Efterretninger. Den er en brugbar Haandbog for den, som rejser til Paris og ønsker at gjøre sig nøjere bekjendt med det vigtigste blandt den uhyre Mængde, som findes der.

Lørdag d. 28de. Vejret tegner til Bedring. Hr. v. Siersdorff er en meget lunefuld¹⁾, interessant Mand. Han ønskede gjerne Driburger-Vandet mere bekjendt i Danmark,

¹⁾ D. e. fuld af Lune.

og jeg lovede ham i den Henseende at gjøre mig al Umage. Tilbragte Eftermiddagen hos Hofmedicus Jordan med en Lhombre, hvor ogsaa v. Siersdorff kom. Spadserede i den skønne Aften i Alleen.

(Den 1. Juli 1806 forlod Engelbreth Driburg. Kuren var til Ende, og nu vilde han se sig lidt om, inden han drog hjem. Over Cassel, hvis Billedgalleri og øvrige Mærkværdigheder udførlig beskrives, kjørte han gennem skønne Egne til Eisenach. Her lade vi atter Dagbogen tale):

Den 6. Juli Kl. henimod 10 saa' vi Eisenach i Dalen og det høje Wartburg knejsende over det. I en romantisk Dal ligger den lille By ved Floden Ness, som i flere Arme gennemskjærer Dalen og om Vinteren svulmer højt, hvorfor ogsaa store, prægtige Broer ere byggede over den. Ret udenfor Byen var et stort Terrain, hvor Frugttræer vare plantede i Rader, og under dem græssede Gjæs og Kalkuner og Kyllinger. Det morede mig meget; og at saaledes Frugttræer kan staa paa fri Mark, viser hos Mængden en højere Grad af sand Kultur. Tog ind zum halben Mond, hvor jeg klædte mig lidt om, gik ud at se de smukke sachsen-weimarske Chasseurs trække paa Parade, mørkegrønne med Kasker, meget vel monderede, Officererne lige-saa med gyldne Skerfs. Feltmusikken var skøn. Drev siden efter min gl. Manér omkring i Byen, som og er smuk. Husene smaa gammeldags, paa Torvet et hertugeligt Slot og enkelte ret vakre Bygninger hist og her i Byen. Alle Husene ere hvidt anstrøgne, renligt og net ser det ud overalt, og man glæder sig ret derover, naar man kommer fra det over al Beskrivelse skidne Westphalen. — — Om Eftermiddagen gik jeg til Wartburg. — — — Besaa det Kammer, hvor Morten Luther sad, da han maatte opholde sig paa Wartburg. I Værelset hænger hans Portræt, af Lucas Cranach, men meget beskadiget. Ved et Hul i Muren skal Blækpletten have været, men nu er den ganske udjevnet. En Legion af Navne trindt omkring. Her var det, den sande store Mand udarbejdede den største Del af

sin Bibeloversættelse, foruden andre smaa Skrifter, og hvis varme Phantasie og brændende Iver for det gode lod ham øjne Djævlle ligesom Fjender og Modstandere omkring sig. I den lille Kirke betraadte jeg med inderlig Følelse den Prækestol, fra hvilken den djerve, redelige Luther talte Sandheds varme, kraftige, til Hjertet trængende Sprog, og mit Ønske var: Gud lad mig være Sandheden tro som han i Live; min Død vorde som hans!

(Den 7. Juli naaede E. Weimar, hvis Kunstakademi han besøgte og gjorde en Del Optegnelser om de derværende Kunstværker. Stedets største Tiltrækning — Göthe — fik han ikke at se, da han var i Carlsbad. Den næste Dag naaede han Jena og tog ind i »die Sonne« paa Torvet). »Her erfarede jeg strax, at vor berømte A. Öhlenschläger opholdt sig, og ilede ufortøvet at gjøre hans Bekjendtskab. Vi holdt vor Aftensmad tilsammen, og han forelæste mig de 3de første Acter af et Stykke, hvis Idee er taget af Sæmunds Edda«. (E. gjengiver nu udførlig hele Gangen i det, som Öhlenschläger havde forelæst ham af Tragedien »Baldur hin gode«).

Onsdagen d. 9. Juli (besøgte E. den berømte Theolog Griesbach). »Han bor paa et Landsted strax udenfor Jena, hvorfra man har en dejlig Prospect af Omegnen, saavidt en lille Dal vil tillade det. Han var endnu ikke kommen fra sine Forelæsninger, men kom strax efter, og fandt jeg i ham en blid, elskværdig Olding. Han kjendte mig og takkede mig for mine Bidrag til hans Udgave af N. T.¹⁾ Han glædede sig over at have endt sin Udgave, som dels andre Omstændigheder, dels Svaghed saa længe havde hindret ham i at fuldende. Han talte meget om Nyttens af at conferere Patres, især Cyrillus Alexandrinus, hvoraf vel Wetstein [og] Matthæi havde samlet, men der er endnu vel en stor Efterhøst. Jeg lovede den blide Olding at besøge

¹⁾ Formodentlig de »Fragmenta pervetusta codicis græcosahidici Borgiani«, som Griesbach omtaler i sin Udg. af N. T. (Lips. 1805) Fortalen, S. XXIV.

ham igjen i Aften. Expederede Brev hjem, drev omkring i Staden og gik Kl. 7 til Griesbach og passerede Aftenen særdeles behagelig paa dette hans skønne Landsted, hvorfra man har en smuk Prospect over Jena hen mod Bjergene, som den dalende Aftensol herligen oplyste i gyldent Skjær. Vi talte om Digteren Schiller i Anledning af et meget lignende Pastell af denne Tydscklands store Kunstner, som stod paa hans Bord. Han beklagede meget denne sin Vens tidlige Død, og sagde, at han ikke blot som Digter, men ogsaa som Menneske fortjente den største Agtelse. Vi tumlede siden om i Lentekens Wüsteneyen til Kl. henimod 10, da jeg forlod disse elskværdige Folk. Spadserede $\frac{1}{2}$ Times Tid ensom langs den Graben i den herlige, skønne, stille Aften. Studenternes Tal er i Jena særdeles aftaget. Universitetet tæller næppe 300 Studerende. Dels berømte Professorers Afgang, dels Fyrsters Indskrænkning, at indfødte skal studere paa Lands-Universiteterne, dels Striden for nogle Aar siden er Aarsag heri.

Torsdagen d. 10. Juli. Formiddagen tilbragt hjemme og hørt adskillige herlige Stykker af Øhlenschläger. Gik om Eftermiddagen en Tour ud i Dalen langs Floden Saale, fandt herlig Engbund og en behagelig Spadseretur mellem Pil og Elle. Siden spiste til Middag hos Boghandler Frommann, en vakker, dannet Mand; hans Kone røbede fin Smag i hendes Domme. Øhlenschläger har jeg at takke for dette behagelige Bekjendskab; vi skulde have spist der tilsammen; men han maatte til en Major Knäbel. Anordnede en Vogn til Leipzig for 14 Thr., fri for alle Omkostninger. — —

Fredagen d. 11. Juli. Efter at have bragt vor billige Regning i Orden rejste A. Ø. og jeg fra Jena i det herligste Vejr og passerede en meget interessant Egn til Rottenburg forbi, som ligger paa et Bjerg udover Saale Floden, som slynger sig gennem Dalen, i hvis Skjød en anden By ligger. Siden bliver Egnen prosaisk. Kom om

Eftermiddagen til Weissenfels, som ligger ved høje, stejle Bjerge. Byen er vakker, har et fyrsteligt Slot. Vi opholdt os her ikke længe; kjørte siden ad en meget god Chaussee til Lützen, som ligger paa den uhyre Slette, som omgiver Leipzig og gjør Prospecterne ganske danske. Udenfor Lützen mod Leipzig staar den store Mands, Gustav Adolfs, Minde, hvor han faldt, en oprejst Kampesten omplantet med italienske Popler. Mindet er simpelt, men uforgjængeligt som Heltens Navn. Jo nærmere vi kom Leipzig, jo mere viste det sig, at vi nærmede os en temmelig betydelig Handelsstad, og vi bleve snart enige om at blive her en Dag over og da først rejse til Dresden. Vi tog ind i Hotel de Saxe, hvor vi fik smukt Logis, brillant Aftensmad og et meget godt Glas rød Vin. Ø. gik strax paa Comedie, men kom snart hjem.

Løverdagen d. 12. Juli. Tog os en Lejetjener og gik først paa Promenaden, som løber langs udenom Stadsmuren, snart dannet i engelske Partier, snart som dobbelte Alleer, som er yderst behageligt. Kjøbte nogle Kobberstykker; men de fleste vare franske, kun faa italienske. Fik hos en Opticus et Par gode Brillen, som jeg længe har søgt om. (Videre Beskrivelse af Leipzig, især S. Nicolai Kirke og S. Johannis Kirkegaard med »den ædle Gellerts Grav«). Accorderede 2de Pladser i en Lohnkutsche for 11 Dlr. til Meissen. — —

Søndag d. 13. Juli. Med et ikke just indtagende Rejseelskab af 2de Jøder, som saa temmelig banditagtige ud, forlod vi (o: E. og Øhlenschläger) Leipzig Kl. 2. Det gik langsomt. Jeg gik et dygtigt Stykke Vej, som kostede mig endel Sved. Jøderne vare daarlige, den ene i Milten, den anden i Bryst og Mave; men de bad flittig. Kl. 7 kom vi til Oschatz. Vi tog ind i et Værtshus paa Torvet, hvor vi fandt os ret vel. Det er en kjøn lille By. Kl. 9 slog Tappenstregen, og en ret vakker Feltmusik drog over Torvet. Ø. holdt sig til de ret vakre Piger i Huset og havde

en hel Del Spøg med dem. Jeg læste en Times Tid i Lichtenberg¹⁾).

Mandagen d. 14. Juli. Herligt Vejr. Kl. 3 slog Reveillen, og jeg stod op, da vi skulde rejse Kl. 4, og kom dog ej bort før Kl. 5. (Samme Dag naaede de rejsende over Meissen til Dresden. I Meissen besaa de Domkirken, hvis Kunstværker beskrives. Det første, de gjorde efter Ankomsten til Dresden, var at forhøre sig om B(røndsted) og K(oes), som de dog ikke fandt, da de paa den Tid endnu ikke havde forladt Kjøbenhavn²⁾). »Mit Haab om at træffe dem sank mærkelig«, skriver Engelbreth, og dermed afbrydes Dagbogen).

Grunden til, at E. ikke førte sin Journal til Ende, var maaske den, at han, da Brøndsted og Koes senere vare kommen tilstede, i Forening med dem foretog en længere Fodtur i det sachsiske Schweitz. De vilde have haft Øhlenschläger med paa Turen; men han var for doven til en saa anstrængende Vandring, og havde desuden andet at gjøre, som han selv fortæller i et Brev til H. C. Ørsted, dat. Dresden d. 31. Aug. 1806, hvori det hedder:

»Jeg havde været en Maanedstid i Dresden og boede sammen med min danske Landsmand Provst Engelbreth som Mand og Kone, da endelig Brøndsted og Koes kom. De have nu atter været borte i en fjorten Dage med Engelbreth paa en Rejse i Riesengebirgene, hvorhen jeg ikke gad og ikke vel kunde følge dem, da jeg havde meget at bestille, nemlig at slutte min Oversættelse af Aladdin og at skrive Baldur hin Gode og Thors Rejse, paa det Engel-

¹⁾ Georg Christoph Lichtenberg (f. 1742 † 1799) Professor i Fysik i Göttingen (s. foran S. 261), berømt Litterator, bekjendt for sin glimrende og vittige Stil. Hans samlede »Vermischte Schriften« udkom 1801—6 i 9 Bind.

²⁾ Af Mynsters »P. O. Brøndsteds Biographie«, S. 14, ses, at de to nævnte Videnskabsmænd ikke før 1. Aug. 1806 forlod Kjøbenhavn.

breth kan bringe det med sig til Kjøbenhavn. Disse Arbejder ere nu alle færdige og fuldendte«.

I sine Erindringer har Øhlenschläger fortalt, hvorledes han selv paa en meget lettere Maade fik disse Naturskønheder at se (da han af en Amtmand indbødes til at

W. F. Engelbreth 1810.

følge ham paa en Kjøretur til Töplitz). Beretningen herom slutter Ø. med følgende Ord:

»Jeg sad allerede flere Dage rolig hjemme igen ved mit Skrivebord, da mine Landsmænd endelig kom tilbage fra deres Fodrejse, og traadte ind i Stuen, saa solbrændte som Tatere. — »Ej!« raabte jeg, »er I endelig her igjen. Almægtige Gud! hvorledes ser I ud? Rübezahl har jo sværtet Eder til Morer«. — »Men saa have vi ogsaa set

noget», svarede Brøndsted med stolt Selvbevidsthed. — »Og om jeg nu havde set ligesaa meget som I, skjønt jeg alt sidder flere Dage her igjen ved mit Arbejde«? Jeg fortalte dem mit Eventyr. — »Jo større Skjælm, jo bedre Lykke!« raabte de Alle. Kort derpaa rejste Engelbreth til Danmark, og jeg, som først havde isinde at tage til Wien og til Italien, besluttede at ile over Weimar til Paris med Koes og Brøndsted, for at blive i deres Selskab«¹⁾.

I Begyndelsen af September 1806 er Engelbreth altsaa kommen hjem. Det lader til, at den lange Fodvandring i den skønne Bjergegn og i Venners Selskab har haft den gunstigste Indflydelse paa hans Helbred; thi fra den Tid af høres intet mere om den Nervesvagthed, som i adskillige Aar havde hvilet tungt paa ham.

Indføjede Billede af W. F. Engelbreth i hans 39te Aar er tegnet af hans Ven, Miniaturmaleren Christian Horneman, under et Besøg i Lyderslev Præstegaard i Sommeren 1810²⁾.

Tillæg.

Biskop A. Birch i Aarhus til W. F. Engelbreth.

Aarhuus den 7de Novbr. 1815.

Deres Velærværdigheds lærde Arbejder, som jeg tilligemed Deres ærede Skrivelse af 2den d. M. har havt den Fornøjelse at modtage, og hvorfor jeg aflægger min forbindligste Tak, have bragt mig en gammel Ven i Erindring og fornyet Minde om de behagelige Samtaler, jeg har haft med Dem saavel i litterarisk som antiquarisk Henseende. Det er netop 20 Aar, siden jeg gjorde Deres første Bekjendtsskab, som siden er bleven fortsat ved Deres Møder i Roeskilde³⁾ og de Bidrag, De behagede at give mig til mit Auctarium af de apocryphi-

¹⁾ Oehlenschlägers Erindringer. II. 72. 81. 85.

²⁾ Den originale Tegning har nemlig følgende Signatur: »Horneman ad vivum delin(eavit) Lydersløv 18. Juli 1810«.

³⁾ A. Birch havde, inden han blev Biskop i Aarhus, været Domprovst i Roskilde, hvor Engelbreth mødtes med ham ved de aarlige Landmoder.

ske Bøger til det N. Testamente. Hvad jeg i sidste Henseende skyldte Deres Venskab, har jeg taknemmeligen meldt i Fortalen til mit Arbejde¹⁾, og hvis De ikke heraf har modtaget et Exemplar, maa dette skrives paa Regning af Deres Fraværelse fra Fædrelandet, der netop falder i Aarene 1804—6, i hvilken Periode mit Skrift blev publiceret.

Prochori vita Johannis²⁾, hvoraf Deres Velærværdighed havde den Godhed at overlade mig til Afbenyttelse den Afskrift, De har gjort af en Vaticansk Codex, har jeg hidtil omhyggelig bevaret som et Depositum, der tilhørte min Ven. Jeg giver mig den Ære herved at tilstille det til sin Ejermænd i samme gode Forfatning, hvori det er blevet mig leveret, og ved at bevidne Dem min Tak for Deres Godhed tillader jeg mig at fersikkre, at Aarsagen, hvorfor Mss. ikke tidligere er blevet Dem leveret, maa fornemmeligen søges deri, at De, paa den Tid mit Arbejde udkom, var fraværende fra Danmark. Siden har det henlagt (!) ubenyttet blandt mine Collectanea, da Omstændighederne ikke have tilladt mig at fortsætte mit Auctarium til det N. T. apocryphiske Bøger, og saaledes bleven glemt, indtil det nu ved Deres ærede Skrivelse bringes i min Erindring.

At Deres Velærværdigheds Arbejde over Viisdommens Bog vilde berige Litteraturen med et nyttigt Værk over en Bog, der unægtelig fortjener nogen Opmærksomhed, kan jeg ikke et Øjeblik drage i Tvivl, og vil end mere overbevises herom, naar jeg faaer gennemlæst det ganske³⁾. Bretschneiders Skrifter over Apocrypherne ejer jeg alle og har glædet mig over, at denne Mand har valgt den hidtil ikke noksom dyrkede Mark, der rigtig bearbejdet maatte give en riig Høst; imidlertid maa man ikke glemme, at Br. i Drusii Commentair

¹⁾ Se foran S. 270. 273 Not.

²⁾ Prochorus var en af den kristne Kirkes første Diakoner. Den ham tillagte Levnedsbeskrivelse af Apostelen Johannes, hvis Discipel han skal have været, er en Samling af apokryphe Fabler (s. Hamberger, Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vom Anfange der Welt bis 1500 (Lemgo 1758) II, 127.

³⁾ Om dette Skrift skal gives nærmere Oplysning, hvis det lykkes mig at fortsætte disse biografiske Bidrag til W. F. Engelbreths Historie.

over Syrachs Bog (jeg ejer denne sjeldne Bog) har fundet en Forarbejder, hvis rige Skat af Kundskaber han kunde benytte, og ogsaa troligen har benyttet.

Nu vilde jeg ønske, at jeg kunde sende Deres Velærværdighed, til Gjengæld for Deres Gave, et litterarisk Arbejde, som kunde interessere den lærde Mand; men da dette ikke er Tilfældet, tillade De mig at vedlægge et Exemplar af mit Forsøg til Analyse af den Ev. Christelige Lærebog — quia nihil habemus majus. Ved at læse min Fortale, vil de erfare min Hensigt med dette Arbejde, og De vil forbinde mig ved at meddele mig Deres Tanker om de Steder, hvor jeg ikke har været heldig i at behandle Tingen saa hensigtsmæssig, som den burde behandles: ethvert godt Raad og motiveret Bemærkning vil være mig meget velkommen.

Med udmærket Agtelse og under Ønsket af Vedvarelsen af Deres Velærværdigheds Venskab er jeg

Deres ærbødig hengivne

S. T. Hr. Provst Engelbreth.

A. Birch.